

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ім. ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ

Кафедра педагогіки та психології

Кваліфікаційна робота

Можливості застосування методу СККА (SSCA) в педагогічній практиці

Виконала: студентка V-го курсу,
напряму підготовки (спеціальності)
0101 Педагогічна освіта
6.010101 Дошкільна освіта
Біров Мар'яна Бернатівна

Керівник: Бергхауер-Олас Е.Л.

Берегово – 2015 р.

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

Кафедра педагогіки і психології

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи бакалавра

на тему: Можливості застосування методу СККА (SSCA) в педагогічній практиці.

Виконала: студентка V-го курсу,
напряму підготовки (спеціальності)
0101 Педагогічна освіта
6.010101 Дошкільна освіта
Біров Мар'яна Бернатівна

Керівник: Бергхауер-Олас Е.Л.
Рецензент:

Берегово – 2015 р.

**Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Pedagógia és Pszichológia Tanszék

Biró Marianna

Az SSCA módszer alkalmazási lehetőségei az óvodapedagógiai gyakorlatban
Szakdolgozat

Témavezető:
Berghauer-Olasz Emőke
Recenzens:

Beregszász – 2015

Bevezetés

A gyermeki rajzoknak a szülők és pedagógusok érdeklődéssel figyelik, azonban a gyermekrajzok jelentősége nagyobb annál, mint amennyi figyelmet szentelünk ennek a tevékenységnek.

A gyermekrajzok vizsgálatának az utóbbi években egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, és a terápiás módszerek között is egyre nagyobb szerepet kap. A rajz a legfontosabb kifejezési, önmegismertetési eszközünk a forma. A rajzolás a gyerekek számára az önkifejezés egyik eszköze. Az érzelmek, indulatok, hangulatok szóbeli kifejezéséhez szükség van bizonyos verbális szintre. Gyerekkorban különösen: a mozdulat, az ugrálás, a grimasz, de főként a rajzolás és a festés. A játék egyik alfaja a rajzolás, amely lényegében a gyermek belső folyamatainak tudattalan közlése a külvilággal. A rajz, mint alkotás minden gyermek életében üzenatként is értelmezhető. Könnyű azt gondolni, hogy egy gyermekrajz üzenete mindannyiunk számára komolyabb nehézségek nélkül értelmezhető, a félreértett üzenetekből felelőtlenül felállított „diagnózis” pedig több kárt okozhat, mint hasznot. Igen érdekes és izgalmas ez a téma, hiszen az óvodapedagógiai munka során sokszor találkozunk gyermekrajzokkal.

A dolgozatban több információt, anyagot gyűjtöttünk össze a témával kapcsolatban, amelyeket igyekeztünk a vizsgálat során felhasználni. Alapul Vass Zoltán: A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai című könyvét vettük, amely több más szakirodalom együttes felhasználásával igen érdekes megvilágításba helyezi a gyermekrajz elemzés főbb szempontjait („egy rajz nem rajz”). A vizsgálatot a Macsolai Napsugár óvodában végeztük el. A munka célja, hogy kiderüljön, fel lehet-e használni az óvodapedagógiában Vass Zoltán hétlépéses rajzelemzését. A dolgozat három fő fejezetet tartalmaz, melyek közül az elsőben a gyermekrajzzal kapcsolatban vizsgálódunk. A második fejezetben részletesebben bemutatjuk Vass Zoltán hétlépéses rajzelemzési módszerét, hiszen ezt alapul véve készült el a harmadik fejezet, ahol a vizsgált gyermek mellett egy kontrollszemély rajzait is elemezzük. E fejezet tartalmazza a dolgozat esszenciáját: két gyermek rajzainak összehasonlítását, akik közül az egyik gyermek csonka családból, míg a másik gyermek egészséges családból érkezik. Kíváncsiak voltunk arra, hogy vajon a csonka családból érkező gyermek pszichológiai, esetleg mentális, érzelmi problémái megjelennek-e a rajzaiban egy egészséges gyermek rajzaihoz képest.

A pszichológia a rajzot akaratlan önvallomásnak, legbelső lényünk kifejezésének tartja. Ezért aknázza ki a benne rejlő emberismereti, sőt pszichodiagnosztikai lehetőségeket. A gyermekrajzok tanulmányozása alig több mint egy évszázados múltra tekint vissza. A vizsgálat során felhasznált szakirodalomban nagy hangsúlyt helyeztünk Vass Zoltán: A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai című munkájának, amelyben a szerző részletesen és szemléletesen

írja le az ún. hétlépéses rajzelemzési módszert, számos rajzelemzési gyakorlattal, mintául szolgáló esettanulmányokkal. Ez a mű tankönyv és kézikönyv is egyben; elsősorban azoknak szól, akik a rajzelemzést el szeretnék sajátítani. Ám azok is haszonnal forgathatják, akiket érdekel a képek és a rajzok jelentése. Ez a jelentés azon alapul, hogy a rajzban megjelenik a személy képzetáramlása.

A munka szempontjából fontos szakirodalmi háttérrel biztosította elsősorban Mérei Ferenc és Binét Ágnes Gyermeklélektan c. munkája, amely a rajzelemzési vizsgálat pszichológiai alapjainak leírásában nyújtott óriási segítséget. Ez a munka a gyermek születésétől kezdve az iskoláskorig foglalkozik a gyerekek pszichológiai sajátosságaival. Emellett a rajzolással, mint a gyermekkor fontos állomásával is komolyan foglalkoznak a könyvben, számos rajzelemzési tudnivalót közölnek.

A modern művészek, a mélylélektani vizsgálódás, a pedagógiai megújulás vágya együttesen hozták létre a gyermeki élményvilág módszeres feldolgozásának igényét, s ezzel a gyermeklélektant, mint ennek az igénynek megfelelő és ma már jól körülhatárolt ismeretanyagot. Ennek az új ismeretágnak egyik első rendszeralkotója Jean Piaget. Nézeteit a Szimbólumképzés a gyermekkorban c. műben foglalja össze.

Feuer Mária munkáinak is sok információt köszönhetünk. A „Firka lélektanában” A legegyszerűbb vonaltól a geometriai alakzatokon át a leggyakrabban előforduló ábrákig követhetjük nyomon a firkaformákat. Az általános szimbolikus tartalmakon túl megismerhetjük a rajzok születésének lélektani motívumait, és feltárulnak a hozzájuk kapcsolódó tulajdonságok, személyiségjegyek is. Ez a munka éppúgy szól a szakembereknek, mint minden, a vizuális kultúra iránt érdeklődő olvasónak. „A gyermekrajzok fejlődéslélektana” c. munkájában a szerző a gyermeki ábrázolótevékenység fejlődésének pszichológiai jellemzőit tárja elénk az első nyomhagyások megjelenésétől 15 éves korig. A könyv szerkezete koncentrikusan táguló: az alapfogalmak tisztázásából és a fejlődés-lélektani szakaszok bemutatásából kiindulva egyre szélesebb ívben, ugyanakkor teljes részletességgel követhetjük nyomon a rajzfejlődés fokozatos kibontakozását. „A gyermekrajzok vizsgálata és értékelése a humán szolgáltatási gyakorlatban és képzésben” c. művében pedig a gyermekrajzok klinikai pszichológiájának tanulmányozásába kíván bevezetni.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	6
I. A GYEREKRAJZ	8
1.1. A gyermekrajzok esztétikuma.....	13
1.2. A gyerekek rajzfejlődése.....	17
II. A RAJZELEMZÉS HÉTLÉPÉSES MÓDSZERÉNEK BEMUTATÁSA	23
III. AZ SSCA MÓDSZER ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI AZ ÓVODAPEDAGÓGIÁBAN	28
ÖSSZEFOGLALÁS	62
PE3IOME	63
FELHASZNÁLT IRODALOM	64
ÁBRÁK JEGYZÉKE	65
RAJZOK JEGYZÉKE	66

ЗМІСТ

ВСТУП	6
I. ДИТЯЧІ МАЛЮНКИ	8
1.1. ЕСТЕТИКА ДИТЯЧИХ МАЛЮНКІВ.....	13
1.2. РОЗВИТОК МАЛЮВАННЯ У ДІТЕЙ.....	17
II. ПРЕДСТАВЛЕННЯ МЕТОДА СЕМИ ЕТАПІВ	22
III. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДА SSCA У ДОШКІЛЬНОМУ ВИХОВАННІ	28
ВИСНОВКИ	63
РЕЗЮМЕ	64
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	65
СПИСОК МАЛЮНКІВ	66

I. A GYEREKRAJZ

A gyermekrajzokat főként abból a szempontból elemezték a gyermeklélektanban, hogy miként jut bennük kifejezésre a képzetalkotásnak, a világról való ismeretek feldolgozásának a fejlődése.

A gyerek általában 1,5–2 éves korában tud már ceruzát fogni, és fölfedezi, hogy az nyomot hagy a papíron. Még nem is a papírra kerülő vonalaknak örül, hanem a mozgás, a mozdulat az, ami örömet szerez neki. Ez a rajzolás előfoka. A gyerek ide-oda húzza a ceruzáját. Nem alkalmazkodik a kerethez, a papír széle nem korlátozza mozdulatait, kusza vonalai kifutnak a rajzlapból. [Mérei–Binét, 1993, 186 old.]

Olyanféle megnyilvánulás ez, mint a korai gagyogás, amelyben, mint láttuk, nemcsak jelentés nem fűződik a hangokhoz, hanem még artikulációs stabilitásuk sincs.

Az első, további fejlődésnek tekinthető változás az, hogy a mozgás alkalmazkodik a papírszabta határhoz. Ezen a fokon is a funkcióöröm vezérli a gyereket, s bár már határozottan örömet leli a papírra kerülő vonalakban is, a firkálás még nem az ábrázolás eszköze.

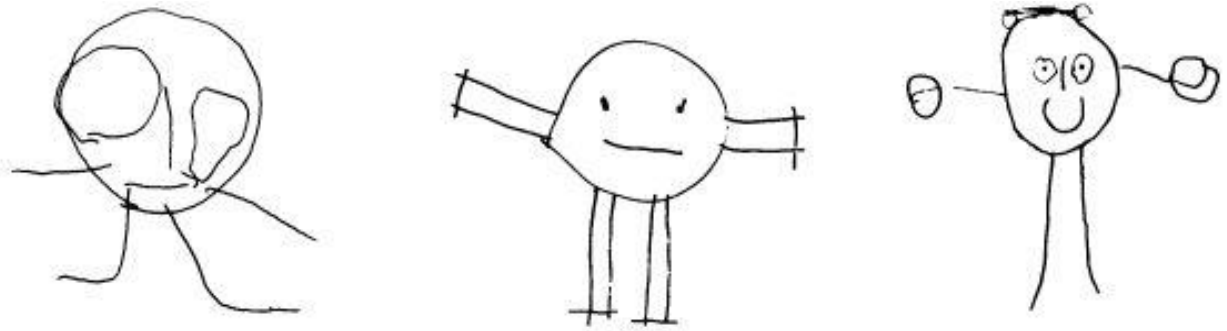
A gyerek a kész firkának főként a környezet kérdései nyomán kezd jelentést adni. Ezzel a képeskönyv nézegetésének egyik viselkedési mintáját (a megnevezést) követi. Lassanként hozzászokik ahhoz, hogy a firkáláshoz jelentés tartozik, s már nem utólag, hanem közben is mondogatja, hogy mit rajzol. Ez azonban még nem a valóság ábrázolásának az igényét fejezi ki. A gyerek firkál, játszik azzal, hogy a ceruza mozgása nyomán vonalak maradnak a papíron, s ehhez a játékhoz hozzátartozik az, hogy közben valamilyen jelentést adjon firkájának. De a vonalak és a jelentés között még nincs tartalmi összefüggés. A jelentés önkényes, asszociatív, bármikor megváltoztatható, tartalmilag független a vonalaktól. [Forró, 1992, 17. old.]

Hároméves kora körül jelenik meg rajzaiban az ábrázolás szándéka. Kezdetét veszi egy rövid szakasz, amelynek ábrázolási furcsaságai a gyerek szemléletének és rajzolási technikájának az ellentmondásából fakadnak. Tagolatlan egészet lát és él meg, de lerajzolni azt, amit lát, csak részletről részletre haladva tudná. Csakhogy az ő szinkretikus szemléletében az is önálló egész, amit mi részletnek látunk. Embert akar rajzolni, de valójában nem embert, hanem fejét, lábat, kezét csinál — mindegyiket külön egészként és nem egy ember testrészeként (1. ábra). Nincs meg a viszonyításnak az egybetartozás grafikus megvalósításának az az igénye, ami a felnőtt számára egyik kritériuma az ábrázolásnak. Ezért jellemzi Luquet a rajzolásnak ezt a fokát a szintetizálás képtelenségével. [Mérei–Binét, 1993, 186 old.]

1. ábra

Fejláb ember [Mérei–Binét, 1993, 186 old]

E rövid ideig tartó szakasz néhány jellegzetességét a gyermekrajzok még sokáig megőrzik.

Aránytalanság. Az emberek nagyobbak, mint egy kétemeletes ház, a fa fölé ér a felhős, napos égig. A labda ötször akkora, mint a vele játszó gyerekek a feje, a kislány majdnem olyan magas, mint a domb, amin áll.

Az érintkezés és a bennefoglalás adekvát ábrázolására a gyerek nem képes. A kalap a fej fölött lebeg, a bicikli kerekei nem érintkeznek a váz többi részével. Van arc is, szem is, de a szem az arcon kívül, az ablak a ház falán kívül — mintha a gyereket az ábrázolásban az „és” kötőszó vezérelné. [Mérei–Binét, 1993, 187 old.]

Az irányok gyakran véletlenszerűek. A tető a ház belseje felé van rajzolva, a kerítés teljesen független a háztól.

Ezek az ábrázolási furcsaságok a gyermeki szemléletnek azt a sajátosságát tükrözik, amelyet juxtapozíciónak nevezünk. A tárgyaknak és a dolgoknak nincs meg az a szemléletes rendje, ahogyan a felnőtt látja a világot. Csaknem bármilyen elrendezésben érvényesek, viszonyítás nélkül. Az ember akkor is ember, ha a feje külön van a törzsétől, a mozdony akkor is mozdony, ha teste magasan a kerekek fölött lebeg. A gyerek ugyanis nem külső mintát követ. A belső szemléleti kép viszont, amely irányítja, 3-4 éves korában még szegényes, mindössze egy-két pregnáns elemből tevődik össze. Ezeknek jelenléte elég ahhoz, hogy az ábrázolást a megfelelés élménye kísérje. így jöhetnek létre szétdobált -juxtaponált - elemekből álló egészek. Ablak, kémény, kapu elegendő a házhoz, tekintet nélkül arra, hogy hol helyezkedik el.

Az ötödik életévben a gyerek már leküzdötte az alapvető technikai nehézségeket, s a juxtapozíciós szemléleti módon is nagyrészt túljutott. Növekszik a valósághű ábrázolás igénye.

Ábrázolásmódját sokáig az határozza meg, hogy mit tud a dolgokról. A szemlélet alá van rendelve az ismereteknek. Luquet nyomán a rajzolásnak ezt a szakaszát intellektuális realizmusnak nevezik, mert a gyerek a valóságnak megfelelően rajzol, csak hogy nem úgy rajzolja a dolgokat, ahogyan látja őket, hanem azt adja vissza, amit tud róluk. Ábrázolása ideovizuális, képzetvezérlésű.

Így a rajzban a valóságnak egészen különböző szintjein levő dolgok kerülhetnek egymás mellé, pusztán azért, mert a gyerek fejében egyazon ismeret- vagy élménycsoportot alkotnak. A királykisasszony koronával a fején a kórházi ágyon fekszik, „mellette a betegség”. A ház mellett egy ágyban alszik a kislány, kezében az óriási virág, amit álmodik. Képzleti, mesebeli, álomszerű jelenségek ugyanúgy jelen lehetnek a képen, akár az észlelt dolgok. [Lakatos, 2011, 6. old.]

Az ábrázolt tárgyak gyakran átlátszóak. A gyerek az éppen nem látható részleteket is feltünteti. Egy fél évszázaddal ezelőtt a gyermektanulmányozók lovasok rajzain szemléltették ezt a jelenséget. A gyerek a katonának azt a lábát is megrajzolta, amely a lónak a rajzon nem látható oldalán lógott le. A lovas katona a múlté, a transzparencia jelensége azonban változatlan. A mi gyerekeink az autó vezetőjének rajzolják meg a lábát is, ábrázolásaikban a pilóta átlátszik a repülőgép testén. A ház falán át pedig - ma is csakúgy, mint ötven éve — látható, hogy mit csinálnak a lakásokban az emberek (2. ábra).

2. ábra

Átlátszó lakás [Mérei–Binét, 1993, 190 old.]

Az ábrázolás több szempontú. Mintha a dolgokat egyidejűleg több nézőpontból lehetne látni. Profilból ábrázolt emberarc, két szemmel; ház, amely egyszerre több oldalról látható. A nézőpontok különbözősége megmutatkozik a kiemelt részletekben is. A gyerek úgy rajzol meg

egy játszóteret vagy egy tájat, mintha a túlsó oldalról nézné, de egy részletet — egy tavat vagy egy kertet — úgy képez ki kör alakban, mintha felülről látna rá.

A rajzokon kiemelt, emocionálisan felnagyított részleteket Látunk. Pl. óriási hajkoronát vagy fejdíszet, akkorát, mint maga az ember, Egy óvodás egy feltűnően nagy fülű embert rajzol. „Azért olyan nagy a füle, mert meg van ijedve” — mondja.

Az ideovizuális szemléletmód megnyilvánulása az esemény láncok ábrázolása is. A gyerek szalagszerűen vezet egy eseménysort, amely nem alkot szemléleti egységet, hanem időben egymás után lepergő részletekből áll. Esetleg ugyanannak a részletnek a többszörös visszatéréssel fejezi ki, hogy eseménysorról van szó, amelynek mozzanatai különböző időpontokban játszódnak le. Pl. az első epizódban gyerekek vonulnak az utcán, majd egy hegyet lehet látni, azután megint a gyerekeket, akik most már a hegy túlsó oldalán vannak, s végül az erdőt, ahol letelepedtek.

Az ideovizualitásnak ezek a jellegzetességei 10 éves korra általában eltűnnek. A gyerek ábrázolásmódját 9 éves kortól kezdve egyre inkább a szemléleti realizmus jellemzi. Most már azt akarja lerajzolni, amit lát, és úgy, ahogy látja. A sokféle próbálkozás mutatja, hogy milyen nehéz ezt megvalósítani. A gyerekrajz ugyanis hosszú ideig kétdimenziós. Rendezési elvét a „fent” jelentésű és a „lent” jelentésű ábrázolási elemek adják. A gyerek alul rajzol egy vonalat, a földet, s ezzel megjelölte, hogy hol van „lent”, fölül meg kék vonallal megrajzolta az eget. Vagy napot rajzol, és ezzel jelöli meg a „fent”-et. E két támpont között függőlegesen rendezi el a házakat, a fákat, az embereket (a középkori ábrázolások vertikális elrendezéséhez hasonlóan).

Amint azonban megjelenik a „látott” ábrázolásának az igénye, ebbe a „fent–lent” jelzésű síkba sem fér bele többé az, amit ábrázolni akar. Olyan elrendezést keres, amelyben a dolgok egymás mögöttsége is észlelhető. A mélységre lenne szüksége, az ellótnak és a mögöttnak olyan jelzésére, mint amilyen a „fent” és a „lent” volt. Egyik próbálkozás ennek megvalósítására a több szintű ábrázolás. A gyerek megrajzolja a „lent”-vonalat, s elhelyez rajta bizonyos elemeket: házat, fát, kislányt. Köztük egy másik „lent”-szinten helyez el egy másik házat és egy másik fát. A magasabb szint a messzebbet jelzi és nem a „fent”-et, amelynek más jelzése van, a nap. [Merei–Binét, 1993, 189 old.]

Az előtér-kiképzésű rajzokon a házat járda veszi körül vagy kert; a járdán esetleg emberek, a kertben esetleg fák. Az előtér révén az a benyomásunk, hogy a ház hátrább van.

Az elkanyarodó úttal a gyerek a messzeséget ábrázolja, így fejezi ki a mélységet. Vannak rajzok, amelyeken az út nem vezet sehova. Csak egy bekanyarodást látunk. Ez mutatja, hogy a gyerek nem egyszerű utat rajzol, hanem az út segítségével mélységet ad a tájnak (3. ábra).

Messzeséget ábrázoló kép [Mérei–Binét, 1993, 190 old.]

Más gyerekek dombábrázolással igyekeznek kimunkálni a rajz mélységét. A domb oldalára házakat, fákat, embereket rajzolnak. Az, hogy ezek egyre magasabban vannak, jelzik a messzeséget. Az alapvonal, amelyen elhelyezkednek, ferde (hiszen domboldal), s mivel a lejtőnek megfelelő alapvonalon állnak, félig-meddig a levegőben lógnak; a kémények szinte vízszintesen fekszenek a tájban.

S végül a közelség–messzeség jelzésének, a mélység kifejezésének eszköze a részleges takarás is. A gyerek felhőt rajzol, mellé egy fél napot, ez mutatja, hogy a nap a felhő mögött jár. A háznak a tetején látszik a fa orma, ami jelzi, hogy a fa a ház mögött van. Óriási gyík mászik át egy alagúton, az alagútban levő része nem látható. [Mérei–Binét, 1993, 190 old.]

A közel–távol jelzésének e sokféle próbálgatása közben a gyerek egyre inkább megtanulja a tárgyak téri ábrázolását. Rajzfejlődése, az alkalmazott pedagógiai módszerektől függően, ettől kezdve kétféle irányt vehet. Vagy a látott világ és saját belső világa jobb kifejezésének szolgálatába állítja a megtanult ábrázolási fogásokat, vagy eluralkodik a megtanult technika, fölébe kerekedik a spontán jelzéseknek; túltengenek a sablonok. Az esetek többségében ez az utóbbi következik be. Az ábrázolás, mint a valóság rögzítése és kifejezése veszít vonzerejéből. Az írás, a beszéd, a lejátászás jellegzetesebb kifejezője lesz a gyerek mondanivalójának. Ezzel, nagyjából a tizenkettedik életévben, lezárul a gyermekrajz korszaka.

1.1. A gyermekrajzok esztétikuma

Az ideovizuális ábrázolás időszakában, az 5–8. életévben készült gyermekrajzok gyakran keltik bennünk az esztétikum élményét. Ezt a hatást elsősorban az ábrázolás spontaneitása váltja ki. Azokat a rajzokat éljük meg esztétikusaknak, amelyekben a gyerek úgy fejezi ki a dolgokról való tudását, benyomásait, hogy begyakorolt sablonok nem korlátozzák, a valóság külső mintája nem kényszeríti tapadásra, nem béklyózza meg képzeletét.

Mozdulatai dinamikusak: a lendület folytán túlszaladó vonalak, a vastag ecsetvonások arányeltolódásokat hoznak létre, s víziószerűvé teszik az ábrázolást. A színek nyújtotta öröm a rajzolás hevében fontosabbá válhat a valóság másolásánál. Innen az élénk, esetleg szokatlan színezés. Közben azonban a gyereket a valósághű ábrázolásnak az igénye vezérli. Ugyanez a gyerek, aki esetleg zöld napot, lila lovat, kék víztükrön fekete vitorlást fest, aprólékos gonddal próbálja megrajzolni a virágokat, az autókat, és húsz kis emberalakkal ábrázol egy felvonulást. Az ellentmondás azonban csak látszólagos. A gyerek a valósághoz igazodik, és ugyanakkor belső mintát követ, amely minden ízében érzelmileg és hangulatilag színezve adja vissza a külvilágot. [Gerő, 2003, 35 old.]

A valóságnak ez az emocionális ábrázolása - a vonalak dinamikája és az eredeti színkezelés mellett - aránytalanságban, zsúfoltságban, túldíszítésben is jelentkezhet.

Egy hétéves gyermek fél attól, hogy intézetbe adják. Rajzain a szorongást az fejezi ki, hogy fekete épületekre óriási kaput rajzol. (Van azonban olyan gyerek is, aki nagyon szeretne bejutni egy házba, és ezért rajzol nagy kaput.) Az aránytalanságok rendszerint a belső minta indulati telítettségéről vallanak, ugyanarról, amiről más rajzokon esetleg egy nyomasztó vagy rikító folt.

A túldíszítés, a rajz cirkalmazása gyakran nem más, mint érzelmi megtapadás egy témánál; még egy szírom a virágon, még egy fényes gömb a kerítésen – ennyivel is tovább ott lehet maradni, meg lehet hosszabbítani az élményt.

S megfelel a díszítés túlbujánzása a gyermek ünnepélyességének is, annak az érzelmi állapotnak, ahogyan beállítódik a nem hétköznapi (s ezért ünnepként átélt) alkalmakra. De bármily valószínűtlen elemek kerüljenek is a túlcirkalmazás folytán a rajzokra, a nézőben mégis a hitelesség élményét keltik, mert a dísz itt nem sallang, hanem érzelmek kifejezése.

Gyakori a gyermekrajzokban a zsúfoltság: alakoknak, tárgyaknak, házaknak, tájrészleteknek a halmozása. Anatole France-nak egy öt éves kori rajzán 78 fegyveres katonát, 3 lovat, őrházakat, épületeket találunk, emeletes elrendezésben (4. ábra).

Zsúfoltságot ábrázoló kép [Mérei–Binét, 1993, 187 old.]

Megfelelhet ez annak, hogy a belső minta, amelyet a gyerek követ, benyomásokban gazdag, s még alig bontható fel; mozgásossága és emocionális színezete révén kimeríthetetlen. Így ha a gyerek egy élményét rajzolja meg, az indulati telítettségnek egyedül a zsúfolás felelhet meg. [Mérei–Binét, 1993, 187 old.]

Ugyanilyen zsúfoltság jöhet létre pusztán a hitelesség igényéből. Minél több részlet kerül rá a rajzra, annál igazibb. Minél több kereke van a mozdonynak, annál „mozdonyabb”. De lehet a zsúfoltságnak olyan indítéka is, hogy ne maradjon semmi üresen. Talán azért ne, mert az üresség félelmetes. Hasonlóan a középkori ábrázolás zsúfoltságához, amely mögött a „horror vacui” lappanghatott, az irtózás a semmitől.

Szokatlan színezés, zsúfoltság, díszítés, aránytalanság kifejezhet (ha éppen diagnosztikai értelmezésre akarjuk felhasználni a rajzokat) vágyódást, szorongást, tapadást, iszonyodást, agressziót, szeretetet – mindenesetre emóciót. S ez teszi esztétikussá a gyermekrajzot.

Mivel az ideovizuális ábrázolás élményvezérlésű belső mintákat követ, s a dolgokról való heterogén ismereteket, benyomásokat sűrít, ezért a valóságban nem létező dolgok is a valóságosság tudatával kerülnek rá a rajzra. Amit a képzelet ad a belső mintához, az a valószerűségnek ugyanazon a szintjén van, mint amit a látás vagy a hallás tesz hozzá. Fenyőerdő mellett a mókusok kastélya, a szomszédságában egy modern gépóriás. Egyforma valóságtudat, hátterén a hitelesség egyforma igényével.

A belső mintáknak ebben a valószerű, jóllehet képzeletből is táplálkozó közegében minden rendkívüli dolog megjelenhet, bármi egymás mellé kerülhet. Ebben a közegben mindenféle sűrítés lehetséges. Emberfejű állatokat, emberarcú égitesteket, virággá kiképzett csillagokat találunk a rajzokon. Egy kisiskolás egy falusi élményét rajzolja meg. A kör alakú udvarban az emberi arc sémájára rendezi el a tárgyakat, a gémeskút az egyik szem helyén van. Egy másik gyerek rajzain visszatérő motívum a királyi korona, amely egyúttal ház is. [Mérei–Binét, 1993, 189 old.]

Képzelet és valóság nemcsak a gyerek rajzaiban van egy szinten, s nemcsak a gyerek képzetáramlásában lehetséges minden sűrítés, hanem a szürrealista ábrázolásban is.

A szürrealizmus keresi azt az elvarázsolt világot, amelyet a gyermeknek az ideovizuális belső modellek készen nyújtanak. Keresi a rendkívülinek és a nem anyaginak azt a valóság szintű ábrázolását, amely a gyerekeknek természetes. Gyakran idézi Aragonnak azt a gondolatát, hogy az emberi értelem számára az álom, az illúzió, a véletlen, a fantasztikus éppen úgy elsődlegesen megközelíthető, mint a megfogható valóság, s a létezésnek e különféle fajtáit, a szürrealitás megjelöléssel foglalhatjuk össze. A furcsának és a csodálatosnak a közege, ennek valóságigényű ábrázolása (konkrét utalás konkrét élményre), a sűrítés korlátlan lehetősége – közös jegyei ezek az ideovizuális szakasz esztétikus gyermekrajzainak és a szürrealista ábrázolásnak.

Nem arról van szó, mintha a szürrealizmus ábrázolási mintának tekintené a gyermekrajzot, vagy a gyermekrajzok esztétikumának a fölfedezésével indult volna el. Ennek éppen a fordítottja történt. A modern festészet nevelte rá ízlésünket arra, hogy a gyermekrajzokat esztétikusnak lássuk. A gyermektanulmányozók által 60–70 évvel ezelőtt gyűjtött rajzoknak is van esztétikai hatásuk, de ők ezt alig vették észre. Ők a rajzokat gondolkodás lélektani szempontból dolgozták fel. A művészi szempontokat csak rajz tehetség kiválasztásában és a gyerekrajzoknak a primitív népek rajzaival való összehasonlításában mérlegelték.

A modernizmus fölfedezte a gyerekrajzokban azt a spontaneitást, azt az indulati telítettséget, amelyet különféle irányzatai forma bontással és új, változatos ábrázolásmódokkal törekszenek elérni.

A gyermekrajzok esztétikai hatásával egy újabb hazai vizsgálat foglalkozott. Gerő Zsuzsa vizsgálatában képzőművészek, művészettörténészek és művészettel hivatásszerűen nem foglalkozó művészetbarátok választottak ki olyan 5–7 éves gyerekeket, rajzaik alapján, akiknek képeit szépnek ítélték. Indokolásukban a gyerekek fantáziáját, a rajzok kompozícióját, a kifejezés őszinteségét hangsúlyozták. [Gerő, 2003, 37 old.]

A kiválasztott gyerekekkel a vizsgálatvezető játéktárgyakból kiinduló képzeleti játékot folytatott. Igyekezett belevinni a játékba (utalással, tárgyakkal, helyzetek alakításával) olyan elemeket, motívumokat, amelyek a gyerek rajzain előfordultak. A játékból és a környezet explorációjából merített anyag értelmezésével az esztétikusnak ítélt rajzok élmény háttérét igyekezett feltárni.

Az elemzés azt az eredményt adta, hogy az esztétikus rajzok többségében a gyerekek nagy indulati feszültségtől kísért élményeket dolgoztak föl. E feldolgozásban az élményhez tapadó asszociációk sűrítése játszotta a vezető szerepet.

Egy hétéves fiú kórházat rajzol. Több részből álló zezzugos háztömböt, börtönszerű épületet. Élmény háttere: öccse hosszú betegség után hazatért a kórházból. Ezt megelőzően ő maga is sokáig feküdt kórházban. A rajz készítésének időpontjában első osztályos, az iskolát nem szereti (fegyelmi bonyodalmak miatt még év közben iskolát változtatott). A rajzra is visszautaló játék során a gyerek ismételten egymás mellé rakott egy iskolát, egy kórházat meg egy börtönt. A három épület a gyerek számára fegyelmi kötelezettséget, az otthontól való elszakítottaságot, kényszerű életformát jelent. Rajzolás közben a kórház, sok egyforma ablakával, börtönné változott. Kapcsolódásukat az iskola témaköre közvetítette. Öccsének és saját magának a kórházi élménye, az iskolai bajok okozta feszültség és a börtönhöz fűződő fantáziák sűrűsödnek a rajzban, és adnak neki a válogatók által nyomasztónak megélt esztétikumot.

Az elemzés azt mutatta, hogy a rajzaikkal esztétikus hatást kiváltó gyerekek magas indulati hőfokú, vizuális hangsúlyú belső mintát követnek. Viszonylag korai és hatékony elhárításáról lehet szó: a mozgásvezérlésű sémákból a mozgások egyre inkább kiszorulnak, a játékok cselekvésben szegényebbek, egy olyan időszakban, amikor a sémák indulati töltése éppen cselekvésben lenne hatékonyan levezethető. Így jön létre az a ritka konstelláció, hogy indulatilag nagyfeszültségű, vizuálisan élénk belső szemléleti képeknek nincs megfelelő cselekvéses levezetése, az ábrázolás viszont lehetővé teszi a feszültség redukcióját és feldolgozását, huzamos időn át egyforma, vissza-visszajáró formanyelven. A visszajáró formaelemek gyakran utalásos

mechanizmussal kapcsolódnak hozzá a gyermek élményvilágához. Ez az, amit mint néző a gyermeki ábrázolás spontaneitásának él meg. [Tihanyiné Vályi, 2008, 8. old.]

1.2. A gyerekek rajzfejlődése

Ki ne tudna mesélni saját gyermekkora vagy már saját csemetéje ifjúkori művészeti hajlamairól, kezdeti „freskóiról” vagy „barlangrajzairól”. Gyermekünk rajzait nézegetve sokszor szeretnénk megfejteni, vajon mit is akart kifejezni vele. A firkálást mi, felnőttek sokszor elmarasztalóan, lenézően használjuk a gyermek - számunkra értelmetlennek tűnő - tevékenységére. Holott ezek a nagyívű, energikus mozdulatok a későbbi nagy odafigyelést és koncentrációt, valamint finom és fegyelmezett motorikus mozgást követelő írás műveletének „ujjgyakorlatai”. Nem beszélve arról, hogy a gyermekrajzok esztétikai élményben részesítenek bennünket, felnőtteket (mindannyian őrizgetünk saját gyermekkori rajzot vagy gyerekeink rajzát). Később pedig az értő szakember számára a rajz nyomán a papírra vetül a gyermek egész lelkülete. Gyermekünk rajzait nézegetve sokszor szeretnénk megfejteni, vajon mit is akart kifejezni vele. Ám ez a kezdeti firkáktól még 3-4 év távlatában van. Ugyanis nagyjából négyéves kortól tud a pszichológia „olvasni” a gyermekrajzokból. [Fábián, 2000, 129. old.]

A rajztudás fejlődése életkorhoz kötött konkrét szakaszokra bontható. A fejlődés során, mint oly sok minden, a rajzkészség is fejlődésen esik át, éppen ezért akár a gyermek mentális állapotára is következtetünk belőle. Példának okáért az emberrajzolás minősége (a Goodenogh-féle emberrajz értékelési szempontjai alapján) korrelál, azaz összefügg az intelligenciával. Mindezekből persze az is következik, hogy a rajzolás során számos képessége fejlődik a gyermeknek egyszerre. (pl. finommotoros mozgás, figyelem, vizuális-motoros koordináció stb.) Nyugodtan engedjünk tehát szabad teret az alkotónak, és biztosítsuk neki a megfelelő eszközöket a rajzoláshoz. Genetikailag kódolt mintát követ minden gyerek rajzfejlődése során. Ebbe pedig nekünk, felnőtteknek nem (lenne) szabad beleavatkozni! A gyerekek maguktól rájönnek, hogyan kell valóságghűen ábrázolni. Előtte azonban minden, úgynevezett firka-alakrajzot felfedeznek maguktól, amelyek később az írástanuláshoz szükségesek lesznek. [Fauer, 2000, 26. old.]

A fejlődéslélektani szakaszok felállítását és kidolgozását 1985-ben Cooke Ebenzer valósította meg először. Már Ebenzer úgy látta, hogy a gyerekek grafikus megnyilatkozásainak figyelemmel kísérése és elemző értékelése alkalmas lehet a gyereklélektani sajátosságok megismerésére.

Rhoda Kellog az alapfirkákat a személyiség első lenyomataként tartja számon.

A szándékos vonalvezetés 11-18 hónapos korra tehető. Boldogsággal tölti el a gyereket, hogy bizonyos eszközök igénybevételével nyomot hagy a világban. A grafikus fejlődés szorosan összefüggést mutat a gyermeki személyiségfejlődéssel

Tekintsük át röviden, hogyan alakul a rajz fejlődése kisbabakortól korai kamaszkorig.

1. A szakirodalom szerint az 1 évesen készítik első ceruzavonásaikat. Ez persze egyénenként nagyon eltérő lehet. Kezdetben csak markolással, beveszi a szájába (ahogy ebben az időszakban még mindent) a ceruzát, aztán egyszer csak ráteszi a papírra és keze hirtelen megindul. Gyakran úgy rajzolnak, hogy oda sem néznek. Ez rendszerint hatalmas örömmel tölti el őt, amikor ezt észleli, hogy most ő bizony nyomot hagyott és ezeket a vonalakat ő csinálta. Számukra a mozgásforma az izgalmas - az egész karjuk, testük mozog a rajzolás során. A papír széle sem szab határt a rajzeszköz használatának. [Fauer, 2006, 15. old.]

2. Az első szándékos vonalak megjelenése 11-18 hónapos korra tehető. Innentől lehet a grafikus tevékenységet rajzolásnak hívni. Általánosságban azonban csak az óvodás kor kezdetével kezdenek el igazán alkotni a papíron a gyerekek. Felfedezi az ok-okozati összefüggést az íróeszköz és a vonalak között. Adjunk többféle rajzeszközt a gyermeknek, a színek azonban még nem játszanak szerepet. Egyedüli célja „a papír megmunkálása” - tépi, ceruzával szurkálja a papírt, átlyukasztja, csak véletlenül húz vonalat. 1-1,5 évesen a szálla és a fészekforma rajzolása látható, amelyben megjelennek a szöges, girlandos vagy árkados formák (ezek már mind árulkodók lehetnek a gyerek személyiségét illetően). Megjelenik a lengőfírka, majd másfél éves kor körül a körkörös fírka. A gyerekek kezdetben preferálják a kört, az íveket, a függőlegest a vízszintessel szemben. Kezdetben az egész lapot betöltően firkálnak, a fejlődés fokozata, hogy csoportokba rendezve, a lapon szétszórva rajzolnak.

Amelyik kisgyermek nagyon korán, 1 éves kora körül kezd beszélni, kevésbé rajzol kifejező módon és kevesebbet is rajzol, mert gondolatait, érzelmeit, indulatait szóban mondja el. Azok a kisgyerekek, akiknek a beszédfejlődése lassabb, gondolataikat, érzelmeiket, indulataikat mozgással, áttételesen rajzolással fejezik ki. A felnőtteknél is megfigyelhető, hogy vannak, akik jobban, mások kevésbé jól tudják magukat kifejezni. Így őket rendszerint a környezetük is nehezebben ért meg. [Fauer, 2000, 27. old.]

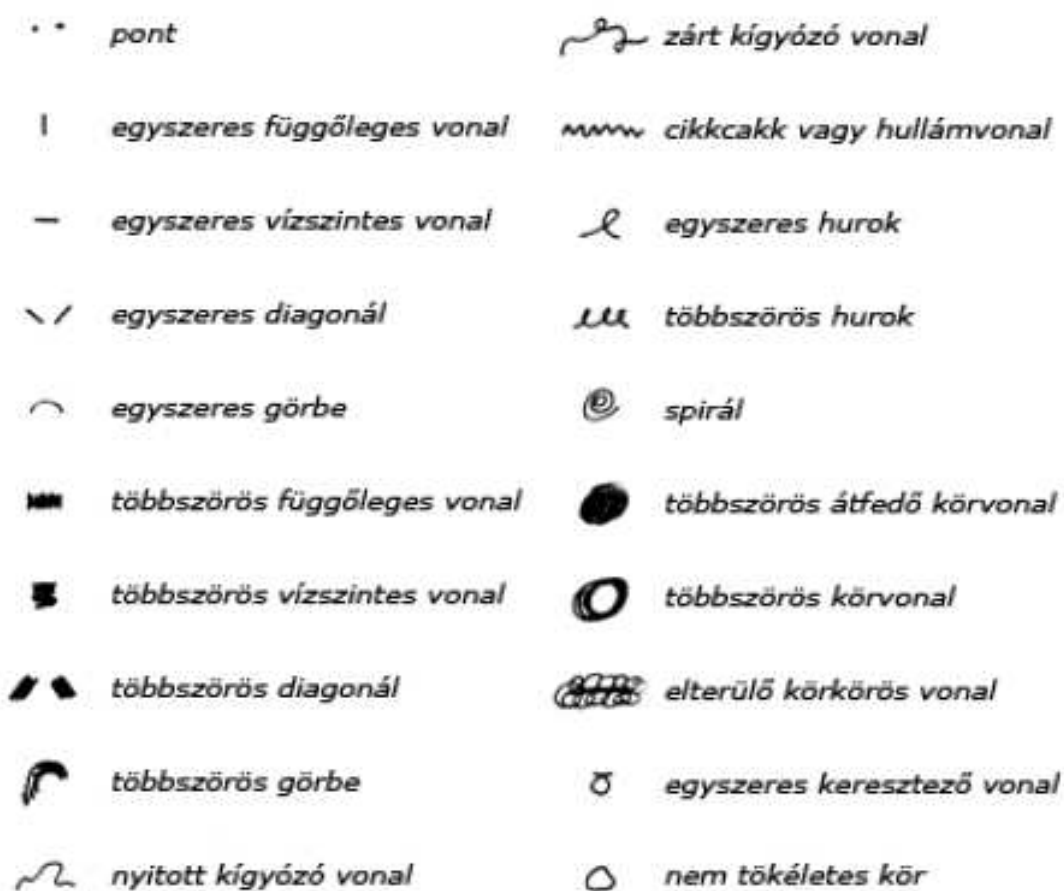
3. 1,5-2 éves korban a felnőttek mozgását utánozza, de még mindig nagy mozdulatokkal rajzolnak, főleg vízszintes és függőleges vonalakat, amelyek lassan görbéké válnak. Már érti a ceruza és papír összefüggését. A mozgást megpróbálja kontrollja alatt tartani. Az írószert ebben a korban marokra fogják, erősen rányomják a papírra. Két éves kor körül a

vezetés és irányítás nagy részét átveszi a mutatóujj. Lassan hozzá szoknak ahhoz, hogy a firkáláshoz jelentés tartozik és már nem utólag, hanem közben is mondogatják, hogy mit rajzolnak. De a vonalak és a jelentés között még nincs tartalmi összefüggés. A firka megelőzi a beszéd idejét, ezért a gyermekrajz a személyiség első lenyomatának tekinthető.

4. 2-3 évesen főleg a környezet érdeklődése hatására felismeri, hogy a rajzának valamit jelentenie kellene. A kérdésekre jelentéssel ruházza fel a firkát. Ekkorra már a gyerekek az összeset használják.

4. ábra

Alapfirkák [www.rovart.com, 2015]

Ebből a 20 „jelből“, alapfirkából összeállítható bármely nyelv írása, s nem csak a latin ábécék (4.ábra). Ezeket az alapfirkákat Rhoda Kellogg és Scott O'Dell különítette el több ezer gyermekrajz vizsgálata alapján. (Tudjuk, a csecsemő - legyen az bármilyen nemzethez és néphez tartozó - bármely nyelvet képes megtanulni, ha olyan környezetben nevelkedik). Számos ősi jel felbukkan ezekben a firkákban, pl. mandala. A mandala-forma megjelenése jelentős, mivel később a 4-5 éves ebből fejleszti ki a Nap-ábrát, s később az emberábrázolást is. A körformát – öskört - továbbfejlesztik: több kört kapcsolnak egybe összetett alakzattá

majd a kör sugarait kiemelve napot és embert alkotnak belőle. A kör az első emberfigurákon egyszerűen jelenti a fejet és a törzset, a végtagokat a törzshöz illesztik.

5. 3-3,5 évesen céltudatosan rajzol, persze mi, felnőttek alakokat, tárgyakat még nem ismerünk fel a gyermek rajzaiban. Annál inkább a gyermek, aki elmondja, mit ábrázol az általa készített rajz. Más alkalommal ugyanaz a rajz mást is ábrázolhat. Ebben a korban a gyermek képes összekapcsolni a vonal két végét, és zárt alakzatokat rajzol. Előbb háromévesen kört, majd ötévesen négyzetet, hatévesen háromszöget, végül hétévesen rombuszt is tud rajzolni (az életkor esetében +/- fél év eltolódás lehetséges). Mindezek a természetes folyamatok csak abban az esetben zajlanak le így, ha a felnőtt semmilyen módon nem avatkozik bele a gyermek rajztevékenységébe. [www.rovart.com, 2015]

6. 4 éves kor körül bekövetkezik a fordulópont a gyerekek rajzfejlődésében. 4-5 éves kor jellemzője, hogy lezárul a firkakorszak, bonyolultabb szerveződésű formák kezdenek kialakulni. Leolvasható belőle a gyerek aktuális lelki állapotán kívül az alapvető az illetőt meghatározó személyiségjegyek, mint például a temperamentum. A rajzokra főleg az aránytalanság, az áttetszőség (a tárgyak, dolgok mögötti világot is láttatja) jellemző. Igyekszik ugyan a valósághoz igazodni, de egyfajta belső mintát követ, amely érzelmein és hangulatain szűri meg a külvilágot. A gyerekek megkísérlik elkészíteni első ember-rajzaikat, amelyek az egyszerű alakzatokon alapulnak. A kezek és a lábak a fejből indulnak ki - ezeket fej-láb rajzoknak nevezzük.

A kisgyerekek sokkal többet tudnak az emberről, az emberi testrészekről, mint amit le tudnak rajzolni. Itt is érvényes az a megállapítás, hogy nem egy embert rajzol, hanem egy ember képzetét. Így fordulhat elő az is, hogy egyes részek nagyobb hangsúlyt kapnak, mások meg alárendelődnek. A kimagasló részeket külön kell értelmeznünk. Pl.: ha nagy füleket rajzol, mást - fej-, testrészt - pedig elhagy, akkor lehet hallás-problémája vagy valamit nem akar meghallani.

Az ábrázolást tehát főként az érzelmek, a felmerülő emlékek és élmények határozzák meg. Rajzaiban összekeveredik az átélt élmény és az emlékek indulati feszültsége.

Míg korábban csak néhány testrészt rajzoltak meg, ez a szám 4-5 éves korra fokozatosan emelkedik. Az elsődleges emberalakok: van feje, lába, majd szeme és végül törzse is. Általánosan ez a jellemző megjelenítési forma. A fiúk a törzs arányosabb kifejezésére, míg a lányok az arc részletekre helyezik a hangsúlyt. [www.rovart.com, 2015]

Elsősorban természetesen fejet rajzolnak. Olyan is előfordulhat, hogy egyéb dolgokat is emberként ábrázolnak. Arca, szeme lehet a növényeknek, állatoknak, de akár tárgyaknak is. De az is megfigyelhető, hogy a rajzon mindig az emberalak a legnagyobb, függetlenül az életbeli arányoktól

Már nem alapfirkákból alakítja ki a gyermek bonyolultabb formáit, amelyeket Kellogg aggregátumoknak nevez. (aggregátum: félig képek, félig firkák – némelyik kész kép, dekoratív alkotás, majdnem kép. Aggregátum: egymással érintkező, de szerves kapcsolatban nem lévő elemek halmaza). A vizuális ábrázolás személyi stílussá ebben a szakaszban válik. A gyermekrajzok ekkor válnak felismerhetővé és megkülönböztethetővé.

7. 5 és 7 éves kor között kezdődik az általunk leginkább várt realisztikus ábrázolás időszaka. A tárgyak és alakok azonban még össze-vissza helyezkednek el a papíron. A színválasztás sem tükrözi a valóságot, inkább érzelmi alapokon nyugszik. Rajzolás közben néha kommentálják a rajzlapra került eseményeket. Olyan élmények kerülhetnek a rajz során a felszínre, amelyekről szóbeli közlésekből egyáltalán nem értesültünk

5-6 éves kor felett már megjelennek a részletező rajzok, jellemző, hogy a gyermek nem azt rajzolja le, amit valójában lát, hanem azt, amit a dolgokról ő gondol, amit a valóság mögé lát. A rajzok már egyre jobban kezdik leképezni a valóságot, annak egyre több eleme jelenik meg rajtuk. A gyerekek többsége iskolás kora előtt az emberrajzon olyan nemű személyt jelenít meg, amilyen ő maga. Sokszor rajzolhat átlátszó embert is, ahol látszanak a belső szervek is. Többet tudnak a világról, mint amennyit el tudnak mondani, így lerajzolják. Az arányok még eltúlzottak lehetnek. A fontosabb családtag háromszor olyan nagy, mint a kevésbé fontos. Lehetnek a tárgyak átlátszók: pl. a ház falán át látható, hogy mit csinálnak a lakásban az emberek.

Ebben a korban begyakorolja és készségszinten elsajátítja az íróeszköz használatát, azt a legmegfelelőbb helyen fogja, s a mozgásvezérlés hangsúlya fokozatosan a mutatóujjra tevődik. Ezzel a ceruzafogással válik lehetővé a precíz, szem vezérelt és változatosan bonyolult vonalformák kivitelezése.

5 éves kor körül jellemző a nyitott törzsű figura, amelyre gombokat rajzolnak, a gombok ebben a korban kitüntetett szerepet kapnak, a felöltözés egyfajta szociális fejlődésnek tekinthető, hiszen már tudják, hogy, nem illik ruhátlanul mutatkozni). Megjelennek a nemi különbségek ábrázolása a rajzokon. Az anya fején már fellelhető a haj, vagy ha a többieknek is van, akkor az anyáé hosszú lesz (királylányosan sátorszerű haj, ami a védelmet jelenti számára). De egyéb külső nemi jellegek is megjelenhetnek apa és anya ábrázolásánál.

Ebben a korban jelennek meg az ujjak és a száj megrajzolása is. Az ujjak hiánya kommunikációs problémára utal. [www.rovart.com, 2015]

7 éves korban 10-11 testrész jelenik meg a rajzokon. Egyre jobban törekszik a haj és az ujjak számának helyes megjelenítésére, megjelenhetnek a haj különböző kiegészítései, mint pl.: csatok, hajgumi, hajpánt, fejdíszek. Kezdetleges módon már érzelmeket is ábrázolnak (szomorú-vidám arc) és próbálkoznak a mozgásábrázolással (pl.: behajlított végtagok). Nagy hangsúlyt kap

a ruha ábrázolása, díszítése. Egyre jobban törekszenek a fülek és a sarok megrajzolására. A teljes emberalak kialakítása az iskoláskor első évében fejlődik ki.

5-8 éves korban feltámad az igény, hogy kitöltse az egész rajzfelületet. Az üres területek nyugtalanítólag hatnak egy ilyen idős gyerekekre. A színek szerinti megkülönböztetés elsődleges a formával szemben, minél több érzelm fűzi őket valamihez annál élénkebb színűre színezik. Óriási tempóban készülnek el egy képpel.

8. Nagyjából 8 éves korukra minden gyerek kidolgoz egy sémát, amelyet valahányszor csak embereket vagy tárgyakat ábrázol, alkalmaz. Minden alak egy közös alapvonalon helyezkedik el. Ekkorra már a rajzeszközt is helyesen fogja, a mutatóujj irányít, és tudja szabályozni azt is, milyen erővel nyomja a rajzeszközt a papírra. Ekkor már képesek profilból embert ábrázolni. A rajzokon már jellemzően cselekvés közben ábrázolják az embert. Teljesen felöltöztetik az alakot: inget, nadrágot, cipőt, fejfedőt kapnak, illetve bizonyos tevékenységnek megfelelően öltöztetik fel (orvos, rendőr, katona). Megjelenik a térd, könyök és általánosan javulnak az arányok. [www.rovart.com, 2015]

9 év körül már egyre jobban hasonlít a valósághoz, nem azt rajzolja, amit gondol, hanem megpróbálja, amit lát. Megjelenik a profil, a mozgó alak a rajzban. A gyerekek kedvelt témái az ember (33%), a lányoknál gyakorivá válik a királynő, tündér, fiúknál a harcosok, sportolók.

9. 9-12 éves korban már az apró részletek is érdeklik a gyermeket. Ebben a korban veszi kezdetét a művészi öntudat. 9 évesen 14-15 testrész a jellemző. Szemet már jól kidolgozzák, finomodnak a kontúrvonalak. Nagy érdeklődést mutatnak az emberi testrészek megismerése iránt és 10 éves korukra meglehetősen pontos ismeretekkel rendelkeznek ezen a téren, amit a rajzaikban be is mutatnak (belső szervek). Egyre jobban kifejezik egy vagy több ember összetartozását, kapcsolatát. A családtagok megjelenése és egymáshoz való viszonya sokat elárul a családi életről.

10. 12 éves kor fölött egyre tudatosabb a részletek ábrázolása. Tudják a helyes arányt, a színeket alkalmazni, megjelenik a mélység is. Általában nem lehetséges különbséget tenni egy 14 éves és egy felnőtt alkotása között. [www.rovart.com, 2015]

A rajz ugyanakkor nemcsak a fejlődés mutatója, hanem a gyermek érzelmeinek, aktuális lelki állapotának, félelmeinek, szorongásainak is a kifejező eszköze. A vele történt dolgokat sokszor a papíron eleveníti meg. Képzeteének semmi sem szabhat határt. Éppen ezért érdemes vele beszélgetnünk a rajzairól, hátha a rajzon keresztül még jobban megértjük mondandóját. Komplettné diagnosztikát és a gyermek megértését viszont ne várjuk a rajzolástól. Sohasem tudhatjuk, mi belőle a valóság, a képzelet, a vágyak, fantáziák vagy félelmek.

II. A RAJZELEMZÉS HÉTLÉPÉSES MÓDSZERÉNEK BEMUTATÁSA

A legkisebb is tud „írni“, csak mi nem értjük. Pedig ha meg tudod fejteni, a rajzai rengeteg dologról árulkodnak, üzennek. Képei alapján megismerheted a világról, környezetéről, családjáról – rólad alkotott ítéletét, véleményét.

Ne tanítsd, csak hagyd rajzolni! Adj neki lehetőséget, hogy maszatoljon, krétával firkáljon a terasz kövére, vagy ujjával fesse be a sétáitokon gyűjtött köveket Türelmesen magyarázd el neki, hova és mivel művészkedhet. Adj neki ötleteket, keltsd fel az érdeklődését. Még a legkisebbet is hagyd festegetni - előtte persze jó, ha odakészítesz egy vizes rongyot, amivel megtörölheti az ujját. [Vass, 2003, 23. old]

Gyermekrajzok elemzése hét lépésben - Vass Zoltán módszere

A hétlépéses képelemzési módszer (SSCA, Seven-Step Configuration Analysis, rendszerszemléletű konfigurációelemzés) sokféle nézőpontot és elemzési technikát tartalmaz, amelyek nagyon különböző szempontokból közelítenek a rajzhoz.

Ez tehát nem teszt, hanem általános módszer az alkotások pszichológiai elemzésére. Alkalmazásának három részterülete:

- (a) egyénileg készült alkotások vizsgálata (pl. egyéni rajzvizsgálat:);
- (b) több személy által, közösen készített alkotások vizsgálata (pl. közös rajzvizsgálat);
- (c) műalkotások pszichológiai elemzése.

Az SSCA a szakértői gondolkodás számítógépes modellezéséből fejlődött ki, amelyhez rajzelemzési szakértők gondolkodási stratégiájának tanulmányozása vezetett el

Mielőtt elkezdenénk elemezni egy rajzot, fontos tudnunk, hogy egy-egy részletből nem következtethetünk az egész rajzra. Több rajzi jelnek (itemnek) kell együtt állnia ahhoz, hogy végleges következtetést levonhassunk a rajzból. Minél több rajzi jel észlelhető egy adott konfigurációban, annál biztosabb a rajz, a mintázat jelentése. Tehát, ha megvizsgáljuk a rajzokat, nem lehet egy-két jel alapján véleményt mondani. Az a legideálisabb, ha jelen tudunk lenni a rajz elkészülésekor, illetve, ha utána a gyermekkel el tudunk beszélgetni az elkészült műről. [Vass, 2011, 5. old]

1. Előzetes elemzés – ismeretgyűjtés a képről és a készítőről, beleértve a kép készítésének körülményeit és hátterét is.

Folyamatelemzési szempontok:

- a) vakdiagnózis helyett a meglévő ismeretek gazdagítása
- b) a moderátorváltozókat vegyük figyelembe
- c) konfrontáljuk a rajzot a klinikai realitással

- d) esemény-és élménykontextus feltárása, gyermekrajzban heteroanomnézis
- e) diagnosztikus kategóriába sorolás helyett keressünk működési módot
- f) specifikus helyett általános itemek és értelmezési hipotézisek

2. Aktualgenezis– célja a kép keletkezési folyamatának megértése

Folyamatelemzési szempontok:

- a) figyeljük meg a rajzolás folyamatát: megfigyelhetők voltak-e görcsös mozgások, hosszú szünet, papírlap határainak átlépése
- b) értelmezzük a folyamatváltozókat
- c) hasonlítsuk össze a korábbi és későbbi rajzokat
- d) tesztviselkedés: megfigyelhető volt-e fokozott figyelmi bevonódás (nyelvkinyújtás összpontosítás közben), milyen volt a rajzoló együttműködése, produkált-e rajz közben testi tüneteket.
- e) A rajzvizsgálatot tekintjük modellreakciónak
- f) Az autótesztben kérdezzük ki a vizsgált személyt

3. Fenomenológiai leírás:

A fenomenológiai elemzés kifejezéspszichológiai nézőpontból a piaget-i értelemben vett egocentrikus észlelés ellentéte. Lényege a leírás és az értelmezés kettéválasztása, két szakasza: a képen található jelenségek, motívumok és azok részeinek tárgyilagos, prekonceptió nélküli felsorolása, a releváns (pszichológiai jelentéstartalommal rendelkező) és irreleváns (véletlen vagy jelentést nem hordozó) jelenségek elkülönítése, kiszűrése.

A kép releváns jelenségeire példa a rajz érzelmi-hangulati tónusa vagy integráltsági foka, az irrelevánsra a vonalvezetés véletlen tévesztései az arcrészek, száj ábrázolásában. A kép tartalmazhat objektíven jól azonosítható rajzi jelenségeket (például a figurák mérete, távolsága) és többjelentésű vagy bizonytalanul azonosítható jelzéseket (például az arckifejezés vagy a cselekvés alacsonyabb színvonalú rajzokban). A fenomenológiai elemzés fontosságát a vizsgálatvezető részéről gyakran megfigyelhető egocentrikus észlelés és belemagyarázás adja. [Vass, 2011, 6. old.]

Folyamatelemzési szempontok:

- a) a jelenség elfogulatlan tudatosítása.

4. Intuitív elemzés

Az intuíció olyan észlelésnek tekinthető, amelyben az inger (például rajzi jelenség) csak részben vagy egyáltalán nem tudatosodik, és az észlelő csak a végeredményt ismeri fel: a képnek az észlelőre tett hatását. Ez a hatás gyakran érzelem, hangulat vagy összefüggés

felismerése. Az intuitív megítélés szakasza abban különbözik a következő szakasztól, az egészszleges megítéléstől, hogy a vizsgálatvezető tudatos irányítás helyett nyitottan vándorolni hagyja figyelmét. Ezzel szemben az egészszleges megítélési szakaszban a vizsgálatvezető előre definiált észlelési feladatokat végez, azaz meghatározott dimenziók mentén értékeli a rajzot.

Folyamatelemzési szempontok:

- a) szemlélés befogadó attitűddel: meg kell állapítani, mi a rajz öt legfontosabb jellemzője
- b) spontán figyelmi fókusz megkeresése: fontos megfigyelni a kép közepén lévő motívumot, az emberalakot, állat fejét, ami színesebb a rajzon, mint a többi, ami különbözik a többi figurától a rajzon, ami egyedül áll az alkotáson, stb...
- c) motoros empátia: mélyebb megértés érdekében le is lehet másolni a rajzot
- d) kinesztetikus empátia: a megrajzolt testhelyzet felvétele a rajzoló által, közben megfogalmazni, milyen érzés abban a testhelyzetben lenni, amit a rajzon lát
- e) vizualizálás: a legfontosabb alak kiemelése a rajzból, a környezetéből, és közben elképzelni, hogy hol jelenne meg, mit mondana, stb...
- f) empátiás kérdés
- g) egyetlen mondatos leírás: Egyetlenegy mondat megfogalmazása a rajzról, ami a legfontosabb információt nyújtja. Ezt a mondatot kell megfogalmazni a rajzolóval is, gyakran a rajzoló fontos személyiségvonását fejezi ki ez az egy mondat.

5. Egészleges elemzés

Az egészszleges elemzés során a vizsgálatvezető globálisan (Gestaltként) értékeli a képet. Itt is érvényes, hogy a Gestaltnak más tulajdonságai vannak, mint az izolált elemeknek. Számos vizsgálat szerint a projektív rajzokban az egészszleges jellemzők a leginformatívabbak és pszichometriai értelemben is nagyobb reliabilitással és validitással rendelkeznek, mint az egyedi jegyek. A kép színvonalát a vizsgálatvezető a kép színvonala szerint a vizsgált személy életkorának megfelelőnek, fejletlenebbnek vagy vegyes színvonalúnak ítélheti. Az integrációt jól mutatja a kompozíció, amelynek tipikus esetei a széteső, zavaros, illetve a kiegyensúlyozott, harmonikus kompozíció. Az érzelmi-hangulati tónus elemzésekor öt olyan csoport különíthető el, amely jól hasznosítható: meleg, vidám, játékos; hideg, üres; kusza, zavaros; agresszív, fenyegető; szorongó, félnék érzelmi-hangulati tónus. [Vass, 2013, 349. old.]

Folyamatelemzési szempontok:

- a) érzelmi-hangulati tónus
- b) egyéni ábrázolási stílus
- c) integráció, harmónia, spontaneitás

- d) ember-és állatrajzban személyiségszintek
- e) mozgás-és formakép, térhasználat és színhasználat
- f) az öt pszichoanalitikus diagnosztikus kritérium
- g) egészsleges férfiasság-nőiség
- h) személyiség

6. Itemanalízis:

Az itemanalízis az SSCA utolsó előtti szakasza. Ebben a szakaszban a vizsgálatvezető sorra veszi a kép tesztspecifikus jelenségeit, melyeket nem önmagukban értelmez, hanem, konfigurációkat keres bennük. Az itemanalízis módszerei az enaktív-ikonikus-szimbolikus elemzés, a formai-szerkezeti és a tartalomelemzés.

Folyamatelemzési szempontok:

- a) csak az egyértelműen azonosítható, szokatlan, kiugró jelenségeket értelmezzük
- b) szótárszerű elemzés helyett mintázatok
- c) izolált rajzelemzés helyett kontextuselemzés (anamnézis és tesztviselkedés)
- d) enaktív, ikonikus és szimbolikus elemzés
- e) formai és tartalmi elemzés
- f) tartalmi elemzés 11 lépésben: tartalmi azonosítás; jelentésbeli összefüggések és interakciók; kulturális és társas tényezők; aktuális szituatív hatások; személyes viszonyulás; asszociációk és előtörténet; kommunikáció; manifeszt és látens tartalom; motivációs elemzés; archetipikus, kulturális és individuális szimbolika; pszichoanalitikus értelmezés
- g) speciális skálák alkalmazása

7. A rajz esszenciája

Az SSCA hetedik, utolsó lépésében a vizsgálatvezető a rajz (kép) konfigurációit, azaz összefoglaló, mélyebb és továbbvezető pszichológiai jelentéstartalmát keresi („esszencia”); szintetizálva minden adatot és felismerést az előzmények, a megfigyelt tesztviselkedés és a rajz előző hat elemzési lépése alapján. A felismert összefüggések, mintázatok megvilágítják, hogy milyen a rajzoló viszonya az iskolához, a tanárhoz, a társakhoz. Tanácsadási és terápiás keretek között ez a fázis közvetlen segítséget ad a javaslatok vagy a terápiás terv kialakításához. [Vass, 2013, 779. old.]

Folyamatelemzési szempontok:

- a) a rajz információmennyiségének figyelembevétele
- b) rajzi jelenségek mintázatainak felismerése
- c) diagnosztikus jelentésmintázatok felismerése

d) a jelentésmintázatok magasabb szintű újraértelmezése

e) a rajzi fenotípus alapján a genotípus, majd a prototípus azonosítása

A cél a jelentésmintázatok összerakása. A jelentést a mintázatok elemzésével lehet megérteni.

Ez az a hét lépés, melynek segítségével könnyebbé válik a rajzok elemzése, mélyebb üzeneteinek megfejtése. A cél a hét lépésben ismertetett jelentések összegzése. Egyes rajzi jelek pszichológiai jelentése attól a környezettől függ, amelyben előfordul. Nem lehet tehát állandó értelmezést rendelni egyetlen rajzi jegyhez sem. Fontos, hogy az összes információ 80%-át a rajzi jelek 20%-a hordozza, az alkotásban lévő többi rajzi jel csupán árnyalja a rajz mondanivalóját.

III. AZ SSCA MÓDSZER ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI AZ ÓVODAPEDAGÓGIÁBAN

A vizsgálat helye és körülménye

Macsola magyarlakta település a beregszászi járásban. Beregszásztól és annak vasútállomásától 6 km-re fekszik. Lakossága: 1 000 fő, ebből magyar 960.

Macsola - szláv eredetű szó, amely magyar népnyelven „mocsolya”, „macsola”, „pocsolya” len- vagy kenderáztatót jelent. Neve a határt egykor borító posványra, mocsárra céloz. Hajdan Macsolyának íratott; legrégebb időkben pedig Mocsillának neveztetett. Mocsilla, vagy mai nevén Macsola, már 1449-ben említve van, egy akkor történt határjárásról szóló, s a megyei levéltárban meglevő okiratban; valamint az is fel van jegyezve a macsolai református egyház 1776-ban kezdődött anyakönyvében, hogy Macsolán 1795-ben már anya-egyházuk volt a magyar ajkú Reformátusoknak. [www.karpatszallas.net, 2015]

Az írásos dokumentumokban Macsola első említés 1327-ben történik. A XIV. században a nemes Macsolai család birtokolta. 1566-ban a tatárok négy házból hurcolták el a jobbágyságot. Iskolája 1802-től van.

A reformátussá vált község 1714-ig a gecsei parókiához tartozott, anyakönyvét 1776-tól vezetik. Református egyháza 1592-ben keletkezett. Mai kőtemploma 1842-ben épült fel alacsony toronnyal. A római katolikus egyház a XIX. században alakult újjá, ekkor épült római katolikus temploma is. [www.karpatszallas.net, 2015]

A város közelsége számos téren érezteti hatását. A helyi elemi iskolába csupán 15 gyerek jár. A többiek Beregszász különböző tanintézményében tanulnak. Az óvodások száma 30 fő. A két intézmény egy épületben kapott helyet. Itt található a községi könyvtár is. A könyvvállomány 5 000 kötetet számlál.

Az óvodában, egy vegyes csoportban két óvónő, két dada és egy zenenevelő gondoskodik gyermek felügyeletéről. Az oktatási-nevelési folyamat két nyelven zajlik. Az ukrán program szerint vezetik a foglalkozásokat. Mivel vegyes csoport van a következőképpen oszlik meg: kis és nagy csoport. Kötött és kötetlen foglalkozások vannak. A foglalkozások a következőképpen oszlanak meg: hetente egyszer környezetismeret, egyszer természetismeret, egyszer matematika, kétszer van anyanyelvi nevelés, szépirodalom, zenenevelés, vizuális nevelés és testnevelés. A korszerű fűtési rendszer jelentős előrelépés az intézmény életében, csakúgy, mint a közelmúltban elvégzett, az épület állagmegőrzését célzó felújítási munkálatok. [www.bereghirlap.uz.ua, 2015]

A szakdolgozatom kutató részét az Macsolai Napsugár óvoda nagy csoportjában végeztem

A kutatásomhoz 2, megközelítőleg azonos korú kislányt választottam ki. Az egyik kislány volt a vizsgált gyerek, a másik pedig a kontrol gyerek. A munkám megírásához a vizsgált gyerekeknek 5 családrajza került felhasználásra (Általános családrajz, Kinetikus családrajz, Állatcsaládrajz, Anya-gyerek családrajz, Elvárásolt családrajz). A képek lerajzolása után megvizsgáltam őket Vass Zoltán hétlépéses rajzelemzési módszere alapján

A vizsgált gyerek rajzainak elemzése

A vizsgált gyerek 6 éves kislány, jobbkezes egészséges, én választottam ki a rajzvizsgálatra. Az óvodában a nagycsoportba jár és ősszel megy iskolába. Külső megjelenésében, közepesen ápolt és gondozott, napokig égy ugyanazon ruhában „szeret” jönni óvodába. Nagyon szeret rajzolni. Az interakció során nem igazán tartja a szemkontaktust sokszor nyugtalan és fészkelődik.

Anamnézis

A vizsgált gyerek elvált szülők gyermeke. Édesanya felsőfokú, apa középszintű végzettséggel rendelkezik. A családban két gyerek van, két lány, a vizsgált gyerek az idősebb, húga 3 éves. Édesapa 29 éves, nem dolgozik, édesanya 31 éves háztartásbeli. A gyerek családi körülményei nem igazán megfelelőek: nincs külön szobája, többen laknak egy kétszobás házban, fürdőszoba nincsen, most tervezik a kialakítását. A vizsgált gyerek az anya első terhességéből született, 2500 gr. és 49 cm. A terhesség alatt az anya sokat idegeskedett az apa agresszív viselkedése miatt. A szülés alatt voltak kisebb komplikációk, de természetes úton jött a világra. Már 9 és fél hónaposan elindult, a lépcsőn eleinte nehezen, de mostanra biztonságosan közlekedik. Első szavait 4 hónaposan mondta, jelenleg mondatokban beszél, bár keveri az ukrán szavakat a magyar szavakkal („Mama vett egy kozát”), nagyon szereti a mesét, kedvenc meséje a Micimackó kalandjai.

Nagyon szeret enni, szinte mindent megeszik. Kedvenc étele a borscs leves. Amit kifejezetten utál az a paprika. Tud bánni a kanállal és villával és már 1,5 éves korától önállóan eszik

Alvása csecsemő korában és most is nyugodt, mindig eleget aludt és nem kellett sohasem altatni. Alvási szokásaihoz tartozik az alvóka (maci). Édesanyjával alszik egy ágyban. Délután is szokott még mindig aludni. Már 1 éve 3 hónapos korától szobatiszta.

Állandó betegsége nincs, és nem igazán hajlamos a betegségekre. Egyszer előfordult, amikor visszaköltöztek a nagyszülőkhöz, a gyerek megivott valamilyen vegyszert és kórházba

került az intenzív osztályra. Ezt az időt nehezen élte meg és attól kezdve fél a kórháztól, injekciós tűtől.

Mindenkivel szeret játszani, de a többiek nem igazán szeretnek vele együtt játszani. Szeretné ő irányítani a játék folyamatát és társaitól is gyakran elveszi a játékszereket. Kedvenc játékának a macit nevezte meg.

Társaságban feloldódik, és sokszor magára szereti vonni a figyelmet. Szívesen barátkozik mind felnőtellel, mint gyerekekkel.

Sokszor indulatos, dühös, ha nem úgy mennek a dolgok, ahogy ő szeretné. A megnyugtató formája változó, van, amikor beszélgetéssel is meg lehet győzni, de van, amikor a büntetés segít csak (sarokba állítás).

Az óvodába való beszoktatása nagyon jó alakult. Nem sírt és nem is hiányolta édesanyját. Elmondása szerint nagyon szeret óvodába járni.

Fél a sötétségtől, dörgéstől és az egyedüllététől.

Nagy változások voltak a családi körülményeiben, szülei válása, a költözés és az új környezet miatt.

A gyerek fejlődésére kihatott édesapja agresszív viselkedése. Rendszeresen bántalmazta édesanyját és egy alkalommal ő közéjük állt és ezért ő is kapott. Sokszor elmondja, hogy nem szereti apját és neki igazán nem is igazán van apja. Hiába fordul az apa mostanában szeretettel felé és ajándékokkal halmozza el, érzései nem igazán változnak meg.

Nagyon szereti az állatokat, és ha lenne 3 kívánsága, akkor is csak állatokat kérne, kiskutyát, kiscicát, nyulat.

Saját magát jónak látja és ügyesnek.

Aktuálgenezis

A rajz készítése nyugodt körülmények között, változó időpontokban (délutáni pihenés előtt, reggel megérkezés után) zajlott.

Az esettanulmány megírásához a vizsgált gyereknek 5 családrajza került felhasználásra (Általános családrajz, Kinetikus családrajz, Állatcsaládrajz, Anya-gyerek családrajz, Elvárásolt családrajz). A rajzolási idő 12-17 percig tartott. A legkevesebb időt a hagyományos családrajz a legtöbbet a kinetikus családrajz igényelte. A vizsgálatot február hónapban kezdtük meg az utolsó rajz elkészítésére április végén került sor.

A vizsgált gyerek nagyon örült a rajzolási lehetőségeknek, mindig várta és érdeklődött, hogy ma fogunk rajzolni. Örült neki, hogy őt választottam és kíváncsi volt, mit kell rajzolni. A

vizsgálat alatt nem mindig értette, hogy mit is kell rajzolnia. Volt, amikor több percen keresztül próbáltam elmagyarázni a lényegét (Állatcsaládrajz, Elvarázsolt családrajz).

A legelső rajznál, amikor megkértem, hogy rajzolja le a családját visszakérdezett, hogy „Az óvodát”

A rajz alatt nem igazán beszélgetett igyekezett végrehajtani a feladatokat és a kérdéseimre is csak pár szóval válaszolt.

A rajzolások során, minden lehetőség és, eszköz biztosítva volt számára (grafit ceruza, radír, színes ceruzák). Az elkészítés során inkább a színes ceruzát részesítette előnybe és nem igazán változtatott a színeken.

Fenomológiai leírás

1. rajz

A vizsgált gyerek hagyományos családrajza

1. Hagományos családrajz

A rajz fekvő formátumú lapon látható. A rajz 8 embert ábrázol, ebből 4 nagyobb és 4 kisebb méretű. Felépítésük: fej, nyak, kerek has, kezek lábak (pálcika), szemek, orr, száj. 5

figura hajjal látható. Arctalan nap, felhők, fű és köveket láthatunk a rajzon. A figurák kezeit széttárják. A háttér nincsen besatírozva (1. rajz).

2. rajz

A vizsgált gyerek állatcsaládraja

2. Állatcsaládrajz

A rajz fekvő formátumú lapon látható. A rajzon 6 figura van ábrázolva. Ezek közül 1 nagyobb 1 kisebb a többitől. Felépítésük: fej, nyak, kerek has, kezek, lábak (pálcika) szemek orr, száj. Látható még egy sárga kő, 3 felhő amiből csapadék esik és egy gömbölyű lombozatú egyenes törzsű fa. Az állatfigurás családtagok közül 4 egymás mellett van, 2 távolabb, de 5 figura a kezek által összeköttetésben van egymással (2. rajz). A figurák közül 4-nek van fül rajzolva . A háttér nincs besatírozva.

3. Kinetikus családrajz

A rajz fekvő formátumú lapon van ábrázolva. Látható rajta 8 figura, 3 egy síkban a többi összevissza van a lapon. A figurák mérete azonos. Felépítésük: fej, nyak, kerek has, kezek, lábak (pálcika), szemek, orr, száj. Két figurán van ruha, kettőnek van tenyere, kettő fején van haj és kettőnek vannak fülei (3. rajz). A rajzon láthatók különböző használati tárgyak. A háttér nincs besatírozva.

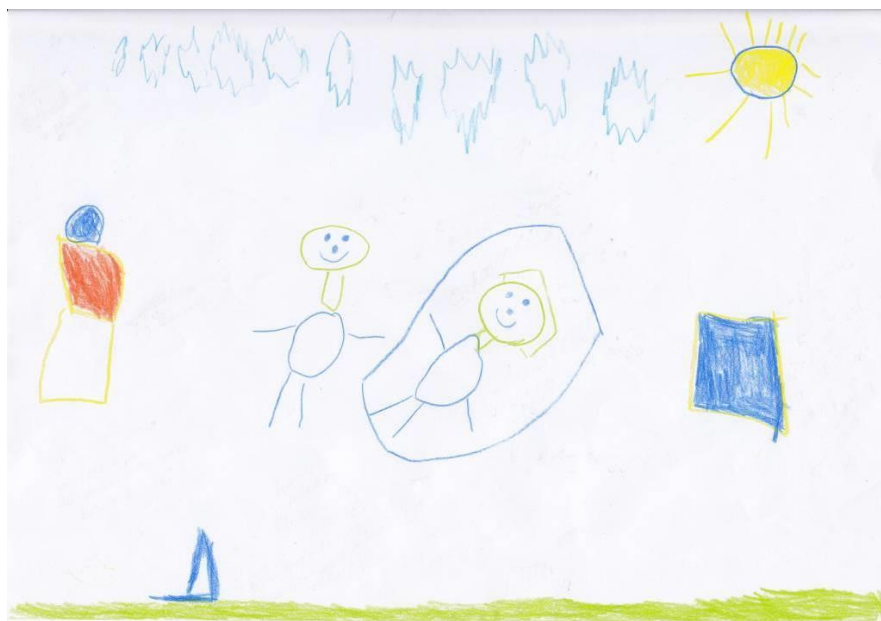
A vizsgált gyerek kinetikus családrajza

4. Anya gyermek rajz

A rajz fekvő formátumú lapon van ábrázolva. A lap közepén két figura van, az egyik álló, a másik fekvő helyzetben. A figurák mérete azonos. Felépítésükben látható a fej, nyak, kerek has, kezek, lábak (pálcika), szemek, orr, száj. A fekvő figura körül egy négyzetszerű keret van rajzolva. A feje körül szintén egy négyzetes keret van, amely nem ér össze. A rajz tetején egy arctalan nap és 10 felhőforma látható. A jobb oldalon egy befestett négyzet alakú ábra látható. Bal oldalon egy téglalap alakú ábra van, amely 2 részre van osztva a tetején befestett körrel (4. rajz). A téglalap felső része be van festve. A háttér nincs besatírozva.

A vizsgált gyerek anyja gyermek rajza

5. Elvarázsolt család

A rajz fekvő formátumú lapon van ábrázolva. A lapon elszórtan látható 6 figura. 4 figura egyforma méretű. A másik kettő közül az egyik nagyobb a másik kisebb a többitől. 3 figurának van füle. Egy figurán vannak kézfejek lábfejek és szemöldökök. Egy másik figura felső teste köré négyzet van rajzolva, lábai szintén körbe vannak rajzolva (5. rajz). Felépítésükben látható a fej, nyak, kerek has, kezek, lábak (pálcika), szemek, orr, száj. A lap közepén van egy befestett kör. Ezen kívül látható még egy téglalap alakú tárgy, végén csillagszerű alakzattal.

5. rajz

A vizsgált gyerek elvarázsolt családraja

Intuitív elemzés

1. Hagyományos családrajz.

A rajz legfontosabb jellemzői: színes, az emberalakok nem teljesen egy síkban vannak. Mozgásképe élénk, formaképe személyes, térkitöltése természetes. A spontán figyelmi fókusz a kép közepén lévő figurán van, mutatva fontosságát a gyermek számára.

A rajzra nézve nehéz kitalálni, hogy a rajzoló hol kezdte a rajzot. Hiányoznak minden figurán a kéz és lábfejek. A kinezetikus empátia azt mutatja, hogy a figurák nem mindegyike van egyensúlyban, az egyik nem szemben, hanem oldalállásban van lerajzolva.

Egyetlen mondatos jellemzés: fontos a gyerek számára a központi figura személye.

2. Állatcsaládrajz

A rajz legfontosabb jellemzői: színes, a figurák egy síkban vannak, de nem egyforma méretűek. Mozgásképe élénk, formaképe személyes, térkitöltése ügyes. A spontán figyelmi fókusz a kép közepén lévő figurán van, amely fontosabb a gyerek számára a többitől. A hat figura 3 különböző színnel van rajzolva, de csak egynek van kéz és lábfeje. Két figurán kívül mindegyiknek van fülük.

Egyetlen mondatos jellemzés: a gyerek számára, nem csak a központi figura fontos, hanem a rajz bal szélén lévő is, mivel őt rajzolta a legnagyobbra és a legrészletesebbre.

3. Kinetikus családrajz

A rajz legfontosabb jellemzői: színes, a figurák nincsenek egy síkban és nem egyforma a méretük. Mozgásképe szétszórt, formaképe mozgalmas, térkitöltése kaotikus. A spontán figyelmi fókusz a rajz alján közepén elhelyezett figurára irányul, aki maga a rajz készítője. A kinezetikus empátia alapján a figurák nincsenek összhangban. A kép alján lévő két figura egymás felé fordul, ami azt mutatja, hogy nagy köztük az összetartás. Tőlük jobbra található alak elfordul tőlük, mid a balra lévő kifelé dől.

Egyetlen mondatos jellemzés: a gyerek számára fontos a testvérével való kapcsolata és az ő gondozása.

4. Anya gyerek rajz

A rajz legfontosabb jellemzői: színes, a figurák egy síkban helyezkednek el és méretük is azonos. Mozgásképe megmerevedett, formaképe személyes, szokványos, térkitöltése élénk, kaotikus. A spontán figyelmi fókusz a rajz közepén elhelyezett körbekerített figurára irányul, aki maga a rajz készítője.

Mindkét figurának egyenes merev testtartásuk van, annak ellenére, hogy a gyerek figurája fekvő helyzetben van ábrázolva. Az anya figurája enyhén dől a fekvő gyerek felé. A rajzon lévő figurák és tárgyak lebegve jelennek meg, az odarajzolt fű vonalához képest. A rajzon lévő mosolygó emberkép azt sugallja, hogy minden rendben van annak ellenére, hogy a központi figura, aki a maga a rajzoló, elmondása alapján, a betegágyon fekszik.

Egyetlen mondatos jellemzés: a gyerek számára fontos az anyjával való kapcsolata és az anya törődése.

5. Elvarázsolt család

A rajz legfontosabb jellemzői: színes, a figurák nem egy síkban vannak és nem egyforma a méretük. A rajz mozgásképe szétszórt, formaképe mozgalmas, térkitöltése élénk ügyes, kerek. A figyelmi fókusz a kép középpontjára irányul, ahol egy befestett kör található.

A figurák testtartása egyenes és merev. Az alakok közül 3 jobbra dől. A rajzon lévő figurák lebegve jelennek meg.

Egyetlen mondatos jellemzés: a középponttól elvonatkoztatva a rajz bal szélén álló jól kidolgozott és legnagyobb anyafigura jelenti a legtöbbet a rajzoló számára.

Egészleges elemzés

1. Hagyományos családrajz.

A rajzot szemlélve, azaz egészleges benyomásunk támad, hogy a rajz vidám, meleg és fényes tónusú. A mű formahangsúlyos, mivel a figurák statikus merev mozdulatlan hatást keltenek. A formahangsúlyos kép arra utal, hogy a rajz készítője racionális típusú. A racionális személy pedig kevésbé spontán és sok belső gátlás áll az élményátélése útjában. A rajzban megfigyelhető a szabályosság a formák ismétlése és az izolált személyek ábrázolása.

A térhasználat alapján látható, hogy a figurák a lap közepére vannak rajzolva, amely normális egészséges emberre utal. Az alakok mérete egyforma.

Az ábrázoláson élénk színek vannak (sárga, zöld, kék, narancssárga), amelyek energiát és dinamizmust fejeznek ki. Látható még a formadominancia, ami szintén racionalitásra utal. A rajzon használt narancssárga szín a gyerek boldogságára utal. Ennek ellenére viszont az összes családtagot egy színnel jelöli, amely beszűkült színhasználatot mutat. A beszűkült színhasználat jelentése az, hogy a személy képtelen megfelelő társas kapcsolatokat létesíteni, feloldódni bennük.

2. Állatcsaládrajz

A rajznak vidám hangulatot sugall. A rajzon lévő állatember figurák ábrázolása megfelel a gyermek értelmi szintjének, mivel olyan állatfigurákat használ, amelyek a közelében vannak vagy ismer (kutya, cica, tehén, medve). A rajzot meleg érzelmi-hangulati tónus jellemzi, és a rajzba vetített boldogság és vidámság (mindenki mosolyog, fogják egymás kezét) egészségességre utal.

A merev, kissé sablonos, formahangsúlyos mű racionális személyiségre utal. A rajz a teljes felületet kitölti, a lapon az egyik szélről a másik szálig keresztül nyúlik tengelye vízszintes, középre igazodó, ami az egészséges emberek rajzaira jellemző. Ezen a rajzon az alapok nem egyforma méretűek, a legnagyobb és legkisebb fuga mérete között háromszoros eltérés van.

A színhasználatra a kék szín dominanciája jellemző, de hangsúlyos szerepe van a lila és narancssárga színeknek is. A rajz maga világos tónusú és telített.

A képalkotás formadomináns. Itt is el lehet mondani, ahogy az előző képnél hogy jellemző a látottak alapján, hogy a rajz készítője racionális típus. Az állatábrázolásában is ember figurák figyelhetők meg, amelyeket a karika-vonal séma alapján rajzolt meg

3. Kinetikus családrajz

Vidám, játékos érzelmi-hangulati tónus jellemzi, amely a gyermekrajzok sajátja. Naiv, a gyermeki formakép dominál. Annak ellenére, hogy a rajz témája mozgást kifejező kinetikus családrajz, mégis a formahangsúlyosság jellemzi: statikus merev mozdulatlan hatást kelt, ahol a rajzoló a családi élet egy-egy pillanatát ragadja ki. Vagyis a mozgáskifejezése is inkább pillanatkép, ami megint csak racionalitásra utal. A rajz a teljes felületet kitölti, azonban meghatározhatatlan síkban helyezkednek el a figurák: a családi élet egy-egy mozzanatát látjuk a lap különböző részein. A rajz mérete átlagos, a figurák méretei hasonlóak, de nem túlzóak. Térhasználata gyerekes, gyenge színvonalú.

A színek közül a rózsaszín, a lila és a szürke dominál, de megjelenik a fekete és a sárga is. A használt színek boldogságra, de szorongásra is utalnak. Mégis a formák dominálnak a képen a színek helyett, kevés a kiszínezett felület, csak a kontúrvonalak színesek. „Hammer szerint az emberábrázolásnál 3-5 szín ábrázolása lenne normális”[Vas, 2013, 445. old.], itt azonban maximum 2 szín jelenik meg egy figura megrajzolásakor. Hammer elemzése szerint ez a beszűkült színhasználat az érzelmileg felszínes, sekélyes kötődésű emberre jellemző.

A rajzra sablonos kifejezőmód jellemző, a gyermek egyedi stílusa itt is megjelenik a karika-vonal sémában. A rajzi személyiség szint változatlan.

4. Anya gyerek rajz

Vidám, játékos érzelmi-hangulati tónusú rajz, amelyen az anya-gyermek kapcsolatot a rajzoló betegápolással hozza összefüggésbe — ám ezen a rajzon is minden emberfigura mosolyog, és a környezet is vidámságot sugall. A rajz vonalvezetése formahangsúlyos, merev figurák dominálnak. Ezen a rajzon a kék szín dominál, amellet fontos szerepe van a zöldnek, mert a főszereplők fejét zöld színűre rajzolta a gyermek. Nagyon kis mértékben jelenik meg a sárga és a narancssárga. A kék és zöld szín dominanciája reményt és nyugalmat jelent, ami fontos tartalmat hordoz a kép témája szempontjából: a gyermek a nehéz helyzetben is (betegségben) biztonságban érzi magát édesanyja mellett. Ezen a rajzon is kevés szín jelenik meg, ami beszűkült színhasználatra utal.

A rajzoló kifejezőmódja sablonos. Egyedi stílus, a személyiség szint szempontjából a karika-vonal séma jellemzi.

5. Elvarázsolt család

Ezen a rajzon is a vidám, játékos érzelmi-hangulati tónus jelenik meg: a gyermeki rajzokra jellemző bájt láthatjuk, ahol a figurák mosolyognak, vidámak. Bár elvarázsolt családról készült a kép, jól felismerhetőek az emberalakok, és csak a rajzoló szóbeli elmondásából derül ki, hogy melyik figurát mivé varázsolták el. Hangulatában nem annyira varázslatos, mint amit egy elvarázsolt családképtől várhatnánk, nem jelennek meg félelmetes, vagy szorongásra utaló tartalmak. A rajz formahangsúlyos, annak ellenére, hogy a rajzoló egy egész története kerekített szóban a rajzhoz. A figurák nem mozognak, egy pillanatképet látunk. Színhasználatában erősen a kék dominál. A kék szín reményt sugall. A képen hangsúlyos még a barna szín is, ami a nőknél a haragot jelzi. Érdekes, hogy a figurák közül az édesanya fejét rajzolta barna, és nagyon hangsúlyos szerepet kap a kép középpontjában lévő barna színű krumpli. Az egész rajzon csupán 3 féle szín jelenik meg, a kék, a sárga és a barna. A rajzoló kifejezésmódja sablonos. Itt is a karika-vonal séma dominál.

Itemanalízis

1. Hagyományos családrajz.

Enaktív szinten a rajz dinamikus aktív. A lendület kifejezi a gyermek élénk és aktív személyiségét. Ikonikus szinten a gyerek realisztikus ábrázolásra törekszik, amiben részleges sikert ér el. A 8 emberfigura közül legelőször az anya került fel a rajz közepére, ami azt mutatja, hogy ő a legfontosabb a gyerek életében. Utána a kistestvérét és magát rajzolta fel egyforma méretben. Kettőjük szoros kapcsolatát mutatja az összeérő kezek. Negyediknek az apját rajzolta le. Őt viszont mesze tőlük a lap bal oldalára rajzolta, mivel kapcsolata nem harmonikus vele. A lapon is jól látható, hogy az apa nem velük él együtt, hanem az öreg mamával. Viszont az is látható, hogy az apját úgy rajzolta le, hogy a kezeit feléjük tárja ki, ami arra utal, hogy az apa próbál közeledni hozzájuk.

A rajzon a nap jobb szélén helyezkedik el, ami arra utal, hogy a jelenlegi állapot nem megfelelő számára és változtatni szeretne rajta. A napot az ő családja felé rajzolta, ami arra utal, hogy kielégítő a kapcsolata az anyjával, testvérével és nagymamájával.

2. Állatcsaládrajz

Enaktív szinten jól felismerhetőek a figurák, de a vonalvezetés gyakran görbe, befejezetlen, túlhúzott, nem a részletek kidolgozása fontos. A figurák ábrázolása nem pontos. A méretük viszont nagyjából egyforma, kivéve a nagypapa alakját, aki 1/3 résszel nagyobb a többtől; és a kistestvér alakját, aki 1/3 résszel kisebb, mint a többi. Mindez arra utal, hogy a nagypapa vette át

a családfő szerepét, aki a rajzon is a családra védően tárja ki karjait. A kistestvér pedig a legkisebb a családban, akire mindenki vigyázni kellene. Ugyan akkor a kistestvér a családtól elszigetelten láthatjuk, mintha nem lenne a család része. A rajzon nem jelenik minden családtag, az anyától elvált apa hiányzik, ez arra utal, hogy konfliktus van rajzoló személy és a z apa között. Az eső a nagypapa és kistestvér kivételével mindenkire esik. A csapadék ábrázolása gyakran negatív érzelmeket hordoz, például sírást és szomorúságot, még akkor is ha a figurák arcán mosoly látható. Ikonikus szinten a gyermek realisztikus ábrázolásra törekszik, megpróbálja ötvözni az állat és emberrajzokat: különböző állatokra jellemző füleket rajzol és semmi más nem utal az állatábrázolásra. Két figurának nincs is füle, az anyának és a kistestvérnek, ami jelentheti azt, hogy az egyikük sem hallgatja meg, mit mond a gyerek.

Állatábrázolás során ugyan azzal az állatfigurával azonosítja magát, mint a nagypapát (maci), ami utalhat arra, hogy az ő példaképe a családfő, vagyis a nagypapa, nem pedig az édesanya akit „cicaként” ábrázol. Ugyan így a kistestvér is cica, és mindketten egészen más színűek, mind a család többi tagja — következésképpen a nagy testvér még mindig szenved a trónfosztástól, hiszen számára elkülönül az anya és a kistestvér, mintha külön család lennének.

Hangsúlyos hogy elsőként a nagypapát rajzolta le, az utolsóként rajzolt nagymama már nem teljesen fért rá a képre, mert eltakarja a nagypapa egyik kezét, olyan hatást keltve, mintha megölelné a nagymamát. Másodikként és harmadikként az anyát és a kistestvért tüntette fel és csak azután önmagát, ezzel is jelezve, hogy önmagát nem tartja olyan fontos személynek a családban, mint a kistestvért és az anyát. Az unokatestvér is helyet kap a rajzon, aki egy ideig a családdal élt, és ugyan olyan része a családnak, mint egy vérszerinti testvér.

A rajzon lévő felnőtt családtagok és az unokatestvér fogják egymás kezét, de a rajzoló és a kistestvér kezét nem fogják, ami utalhat arra, hogy a legkisebb gyerekek kirekesztve érzik magukat a családból.

A gyermek kulturális háttérére utalhat az állatábrázolás: tehén kutya cica — amelyek megtalálhatók egy átlagos vidéki háztartásban. Mellettük feltűnik a maci, amely valószínűleg plüss maci, hiszen saját maga ábrázolásában vaskos testet rajzolt, amely plüssmacira hasonlít. A gyermek általában azokat az állatokat rajzolja le, amelyeket szeret, vagy amelyekhez pozitív érzelem, élmény köti.

A rajzon megjelenik egy felismerhetetlen tárgy, amivel kapcsolatban a rajzoló úgy nyilatkozott, hogy ez „valami tárgy”. Emellett megjelenik egy kő, amelynek hangsúlyos a mérete és a színe. Színe alapján a napra hasonlít, de a rajzoló szóbeli közlése alapján ez egy kő. Ezek az állatos családrajzból kilógó, ahhoz ne illő motívumok, melyeknek kapcsolata hiányzik a

figurákkal, arra utalnak, hogy a rajzot ne tudatosan építi fel, összefüggéstelen motívumok jelennek meg.

3. Kinetikus családrajz

Enaktiv szinten a rajz kisé darabos, nem tervezett hiszen az egyes figurák rendszertelenül helyezkednek el a lapon. Ikonikus szinten a rajzban olyan pillanatképek jelennek meg, amely a rajzoló számára fontos: a mama főz, az anya mosogat, az mama beteg, a gyerekek tévét néznek, a nagypapa kint dolgozik a kertben; de a gyermek világának ugyan úgy része a boci és a televízió. A rajzoló törekszik a valósághű ábrázolásra, ami viszont csak részlegesen sikerül neki. A nagymamát főzés közben ábrázolja, vagyis a családban a gondoskodó, a gyermeket tápláló szülő a nagymama. Az anya takarít (mosogat), sőt a gyermek edényeket is feltüntet a kép alapszínétől teljesen elütő színnel — azaz fontosabb a konyha tisztasága, mint a családtagokkal való kapcsolat. Jelzi ezt az is, hogy az anya figurája nem fordul el a családtól, de az edények a bal alsó sarokban vannak, vagyis a mosogatáshoz hátat kell fordítani mindenkinek. A nagypapa kifelé fordulva, a többiektől teljesen eltérő kerti munkát végez, mit, aki csak perifériálisan tartozik a családhoz, érzelmileg nem integrálja őt a gyermek a családba. Az édesapa teljesen hiányzik, mint a csonka családra jellemző: az édesapa nem része a mindennapi életnek, a vele való kapcsolattal emocionális probléma van. Megjelenik ugyanakkor a boci, amelyet elsőként rajzolt fel a gyermek, ami jelzi, hogy a boci fontos része a családnak: a családtagok figurái körben helyezkednek el a lapon a boci pedig középen. Az állattartás feltételezi, hogy ezzel az állattal folyamatosan törődni kell, naponta többször meg kell fejni és tisztítani — vagyis a gyermek érezheti azt, hogy a mindennapi élet az állatok gondozása körül folyik. A televízió a lapon jobb oldalt jelenik meg, kifutva a lapról, azaz a televízió valószínűleg a nap nagy részében be van kapcsolva akkor is ha senki sem nézi. A rajzoló saját magát is úgy ábrázolta, mint aki televíziót néz és „röhög”. Nagyon közel van hozzá a kistestvér figurája, kezük összeér, közöttük folyamatos az interakció. Viszont a kistestvér figuráját hamarabb rajzolta le, mint saját magát, jelezve, hogy fontosabbnak tartja a kistestvért, mint önmagát. A gyerekektől viszonylag messze, nagyobb téri távolságban található az öreg mama és a nagymama képe, amely hiányzó interakciót és kommunikációs problémákat jelez. Az öreg mama az egyetlen, aki nem „dolgozik”, nem valamilyen tevékenységet végez, neki „fáj a keze”. Az öreg mama és a gyermekek között található egy sárga színű firka, ami jelenthet hasítást, mint énvédő mechanizmust. Az öreg mama feje rikító színű, arca felismerhetetlen, a teste szürke. Az hiánya tagadást jelenthet, mint a korai gyermekkorra jellemző énvédő mechanizmust. A nagymama teste is szürke, mintha a két idős ember a családnak egy külön szintjét alkotná. A rajzot ilyen formán 3 szintre tagolhatjuk a színhasználat és az elhelyezkedés alapján: a legfelső szint a nagymama és

az öreg mama, a középső szint a nagypapa és a tehén (azonos színűek, a lapon középen és egy síkban helyezkednek el), a legalsó szint a gyerekeké és az édesanyáé (azonos színűek, és a lap alján egy síkban helyezkednek el). Mindebből csak a televízió és a benne szereplő figura lóg ki, kívül áll a teljes családi körből, azonban mindenki jól láthatja. A rajzban erőteljesen jelenik meg a fekete szí is: a nagypapa és a saját maga haja fekete. Ez félelmet és haragot is jelenthet.

4. Anya gyerek rajz

Enaktív szinten a rajz darabos, jellemző rá az egyedi gyermeki stílus, a színhasználata remény vágyára utal. Ikonikus szinten a rajzoló törekszik a realiztikus ábrázolásra, ami a figurákat illeti ám az összképet tekintve ebben csődöt mond: a képen egyszerre jelenik meg a szoba falak nélkül (ágy, ablak, orvosságos üveg, anya és gyermek), valamint a külvilág (nap, felhők, fű). A rajz középpontjában a főszereplők vannak, amelyeket elsőként rajzolt le: előbb az édesanyát, utána önmagát. Ezt követte a szoba berendezése, azaz orvosságos üveg, ágy, ablak. Az ágy körvonalával teljesen elkülöníti magát a rajz többi részétől. Ez az enkapszuláció nem terjed végig a papírlap teljes hosszán, hanem az ágy körkörös vonalával történik. Ez a stílusjegy gyakori az érzelmi problémákkal küzdő gyermekek rajzaiban. Az enkapszulációban elválasztja önmagát az édesanyjától: vágyik az anyai gondoskodásra, még reménye is van efelé, de érzelmileg ez az igénye nincs kielégítve

Az anya a gyermek felé dől kifejezve az anyai gondoskodást. Az orvosságos üveg irreálisan nagyméretű, erősen, lendületesen satírozott, ami utal a gyermek negatív emlékeire a betegségével kapcsolatban (sokáig kórházban volt).

A lap aljának elválasztása a fű vonalával azt jelenti, hogy nehéz helyzetben lévő, ingatag, bizonytalan családban él, ahol különösen fontossá válik a stabilitás, a biztonság szükséglete. Ezt megerősíti a kereszteződő vonalakkal indulatosan besatírozott talajvonal.

A jobb felső sarokban található a nap. Az alapfeltevés szerint a nap nem csak dekoratív motívum, hanem archetipikus szimbólum is: az elsődleges gondozó (az anya), az életető fény és melegség, azaz a szeretet szimbóluma. A jobb felső sarokban elhelyezkedő nap egyes kutatások szerint azt fejezheti ki, hogy a jelenlegi állapot nem megfelelő a rajzoló számára és változtatni szeretne rajta. A napnak nincs arca, ami általában egészséges rajzolóknál fordul elő, aki a realiztikus ábrázolásra törekszik.

5. Elvarázsolt család

Enaktív szinten a rajz darabos, tervezetlen, a vonalvezetés erőteljes lendületes, már-már dühös. Ikonikus szinten a figurákat tekintve a rajzoló törekszik a realiztikus ábrázolásra, ami nem sikerül neki. Ugyan is az elvarázsolt család tagjait állatikká varázsolták el, mégis emberalakok ismerhetők fel a figurákban, a gyermekre jellemző egyedi stílusban. Erőteljes barna

színű krumpli dominál a kép közepén, szimbolikus szinten ez kifejezhet haragot, és a kerti munkálatokhoz kötődő kapcsolatot. A gyermek először a varázspálcát és a krumplit rajzolta le, csak utána a család többi tagjait: vagyis az elvarázsolt család megjelenítéséhez szükség van az eszközre. A családtagok körben helyezkednek el, a körből hiányzik az apa és önmaga is. Szóban megjegyzi, hogy ő testvére hátánál áll és ezért nem látszik. Ebben az ábrázolásmódban a kistestvérét enkapszulálja, elzárja őt a többiektől egy ablakkal. A figura más tárgyjal való körbezárása regresszióra utal, a kistestvér képzeletbeli bekebelezése, mint énvédő mechanizmus jelenik meg.

A képen azonban feltűnik a családtól idegen alak a varázsló, akinek a teste is némileg másképpen van rajzolva, mint a többieké (vaskos dupla vonalú végtagok). A varázspálca is nagy dupla vonalú. Mindkét figura félelmet keltő.

Az anya figurája méretében és kidolgozottságában jelentősen eltér a többiektől. A feje barna, ami a haragra utal. Az arckifejezése gúnyos. Ennek ellenére a gyermek macinak nevezi, amelyben kifejeződik a melegség, puhaság, ölelés iránti vágy. Az ölelés és a gondoskodás iránti vágyát fejezi ki az anyának a család felé széttárt karja is.

A rajzban egy jelenetet ismerünk fel. A kislány szóbeli elmondása alapján a család összes tagja kijön az ablakon keresztül, a varázslót eltüntetik. Az ellenség legyőzése közös családi feladat, amely a család egységére, összetartozására utal.

A rajz eszenciája

1. Hagyományos családrajz.

A rajzon látható erős satírozások szorongásra utalnak. A család két csoportra különíthető, közöttük viszonylag nagy a távolság. Az egyik csoportban a gyerekek, az édesanya és a nagymama van, akik érzelmileg valószínűleg távol álnak a másik csoporttól, ahová a nagypapa édesapa és az öreg mama tartozik. A rajzoló és a kistestvére figurája a térben lejjebb található, mint mindenki más, ami a többiek dominanciájára utal. Az erőteljes vonalak, a nagy de egyben görbe mosolyok szintén szorongásra utalnak. A rajzon megjelenő fű és kövek is problémás családra utalnak. A rajz eszenciája: „nagycsaládon van, de nem vagyok biztos a szeretetükben”.

2. Állatcsaládrajz

A rajzon megjelenő figurák emberalakok, amelyek többségének állatfüleket rajzolt a gyermek, vagyis a rajzoló nem tud elvonatkoztatni az emberek képétől, amikor állatos családrajzot készít. A kulturális hátterére utal, hogy a kedvenc állatait, és körülötte lévő állatokat jeleníti meg (kutya, cica, maci, tehén). A nagypapa figurájának hosszú karjai, bár ölelést fejeznek

ki, mégis félelmetes személyre utalnak. A kistestvér képét elkülönítve rajzolta, mint akit ki akar zárni a családból. Az anya és a kistestvér figurájának használata jelzi azt a szoros kapcsolatot, amire a rajzoló vágyik. A rajzoló saját maga testfelépítését némileg másképpen rajzolta, mint a többiekét. A rajzon látható eső szomorúságra utal. Emellett hiányzik egy családtag, az édesapa, amely a vele való emocionális problémákat jelzi. A rajz eszenciája: a család férfi tagja félelmetesek számára, édesanyja a kistestvért részesíti előnyben. A rajzoló szomorú, mert nem találja helyét a családban, de keresi a kapcsolatot a szeretteivel

3. Kinetikus családrajz

A családrajzon minden figura a saját tevékenységével van elfoglalva, mindenki teszi a dolgát. Az anya mosogat ahelyett, hogy a gyerekekkel foglalkozna. Saját maga és a nagypapa figuráján feltűnő erős satírozás, a nagypapa személyiségével kapcsolatos elutasításra utal. A rajzon az édesanya és a gyerekek figurái térben lejjebb vannak, mint a többiek, ami utalhat az idősebbek iránti tiszteletre, akik a dominánsabbak. Innen is hiányzik az édesapa képe. Ám megjelennek a konyha egyes részei, a televízió, kerti szerszám, a tehén, mint a család mindennapi életének fontos részei. Az öreg mama arctalan távol eső alakja a személyével kapcsolatos érzelmi problémára utal. A rajz eszenciája: a soktagú családban mindenki elkülönülve éli az életét-

4. Anya gyerek rajz

Az ábrázolt jelenet azt fejezi ki, hogy a gyermek elkülönítve érzi magát az édesanyjától, de nagyon vágyik az anyai gondoskodásra és szeretetre. A színhasználat alapján ebben reménykedik, ám a satírozás indulatosága, a lap alján megjelenő fű emocionális problémákra és szorongásra utal. Az orvoságos üveg mérete, durva vonalvezetése, indulatos besatírozása a gyógyszerektől és a betegségtől való félelmet jelzi. A rajz eszenciája: a gyermek szeretné, ha édesanyja többet foglalkozna vele. A számára félelmetes betegség-helyzetben az a pozitív, hogy ilyenkor több figyelmet kap az édesanyjától.

5. Elvárásolt család

A rajzoló hiányzik a képről, ami negatív énképet, a családban perifériális pozíciót jelent. A színhasználatban, az indulatos vonalvezetésben és satírozásban harag, szorongás rejlik. Az anyának hosszú karjai elutasító személyre utalnak. Erről a képről is hiányzik az édesapa. Mindamelllett azonban a színhasználat és a rajzhoz elmondott szóbeli történet arra utal, hogy a rajzoló reméli, hogy ez a család képes egészségesen működni. A rajz középpontjában domináló krumpli képe, amelyet erőteljesen satírozva barna színnel rajzolt, jelezheti, hogy a családi kapcsolata miatt felgyült feszültséget a családtól teljesen független tárgyakon, vagy személyeken vezet le. A rajz eszenciája: a rajzoló bízik abban, hogy a családjában rendbe

jönnek a dolgok és közösen meg tudják oldani a problémákat, de feloldatlan feszültséget gyűjt magába, ami hosszú távon komoly problémát is okozhat.

Összegzés

A rajzoló legtöbb rajza vidám, játékos érzelmi-hangulati tónusú. Igyekszik élénk, vidám színeket használni rajzolás közben. Mindig ugyanazokat az emberalakokat hozza, sablonosan karika-vonal sémát alkalmaz, ami egészséges, racionális személyiségre utal. Az összes rajzban ugyan azon személyiségszint jelenik meg, mert a figurákat mindig a karika-vonal séma alapján rajzolja és ez egészséges személyiségre utal. Visszatérő motívumai a felhők, néhol csapadékot is ábrázol, ami szomorúságot jelez érzelmi világában. Azonban sokkal fontosabb, hogy legtöbb rajzáról hiányzik az édesapja figurája: vele egyértelműen sokkal kevésbé szoros érzelmi kapcsolata van, mint a családja többi tagjával. A szűk családi körének érzi a nagyszüleit is, akikkel együtt él, illetve az unokatestvérét, akivel egy ideig szintén együtt élt. Betegsége és kórházi tartózkodása mély benyomást tett rá, ezektől máig fél. Indulatos vonalvezetése és satírozási technikája, egyes részletek hiánya is szorongásra, belső feszültségre utal. A testvérek közti trónfosztás erős érzelmi hatással van rá, úgy érzi, kisebb testvérével jóval többet törődik az édesanyja, mint vele. Azonban vágyik az édesanyjával való jobb érzelmi kapcsolatra, a vele való több interakcióra. Színhasználata néhány esetben haragra utal, talán a családdal kapcsolatban, mert az nem működik teljesen jól. Ám egyéb esetekben a színhasználat éppen azt jelzi, hogy reménye van afelé, hogy ez a család a jövőben még nagyon jól működhet, és közösen meg tudják oldani a felmerülő problémákat – apa nélkül is.

A kontrol gyerek rajzainak elemzése

A vizsgált gyerek 5,6 éves kislány, jobbkézes egészséges, én választottam ki a rajzvizsgálatra. Az óvodában a nagycsoportba jár és ősszel megy iskolába. Külső megjelenésében, ápoltsága és gondozottsága. Nagyon szeret rajzolni. Az interakció során tartja a szemkontaktust rajzolás közben nyugodt és kiegyensúlyozott. .

Anamnézis

A vizsgált gyerek egészséges családi állapotban él. Mindkét szülő felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A családban két gyerek van, a vizsgált kislány a fiatalabb, bátyja már 10 éves. Édesapja 35 éves, a határőr, édesanyja 31 éves szociális osztályon dolgozik. A gyerek családi körülményei megfelelőek: van külön szobája. A házban van fürdőszoba. A vizsgált gyerek az

anya második terhességéből született, 3550 gr. és 50 cm. A terhesség alatt az anya keveset stresszelt. A szülés alatt nem voltak komplikációk, természetes úton jött a világra. 1 éves kora után elindult, a lépcsőn eleinte nehezen, de mostanra biztonságosan közlekedik. Első szavait 9 hónaposan mondta, jelenleg mondatokban beszél ukránul. Nagyon szereti a mesét, kedvenc meséje a Hófehérke és a hét törpe.

Kedvenc étele a makaróni. Amit kifejezetten utál az a szőlő. Tud bánni a kanállal és villával és már 1,5 éves korától önállóan eszik

Alvása csecsemő korában és most is nyugodt, mindig eleget aludt és nem kellett sohasem altatni. Alvási szokásaihoz tartozik a simogatás. Saját ágyában alszik. Délután csak az óvodában alszik, otthon ne szokott aludni. 2 éves korától szobatiszta.

Állandó betegsége nincs, és nem igazán hajlamos a betegségekre. Kórházban még ne volt, ennek ellenére mégis fél az egészségügyi dolgozóktól és az injekciós tűtől. Allergiás a szúnyogcsípésre.

Mindenkivel szeret játszani, és a többiek is szeretnek vele együtt játszani. Szeret a középpontban lenni. Kedvenc játékának a babáját nevezte meg.

Társaságban feloldódik, és sokszor magára szereti vonni a figyelmet. Szívesen barátkozik mind felnőttel, mint gyerekekkel.

Nem szokott indulatos dühös lenni, de ha mégis akkor könnyen sírásba fordul át. A megnyugtató formája főleg a beszélgetés

Az óvodába való beszoktatása nagyon jó alakult. Eleinte sírt, de különféle játékokkal megnyugtatták. Elmondása szerint nagyon szeret óvodába járni.

Fél a sötétségtől és a dörgéstől. Nincsenek negatív változások a családi körülményeiben. A gyerek 3 kívánsága királynő, királyfi és legó. Saját magát szépnek és fiatalnak látja magát.

Aktuálgenezis

A rajz készítése nyugodt körülmények között, változó időpontokban (délutáni pihenés előtt, reggel megérkezés után) zajlott.

Az esettanulmány megírásához a vizsgált gyereknek 5 családrajza került felhasználásra (Általános családrajz, Kinetikus családrajz, Állatcsaládrajz, Anya-gyerek családrajz, Elvárásolt családrajz). A rajzolási idő 10-15 percig tartottak. A legkevesebb időt a kinetikus családrajz a legtöbbet az állatcsaládrajz igényelte. A vizsgálatot február hónapban kezdtük meg az utolsó rajz elkészítésére április végén került sor.

A vizsgált gyerek nagyon örült a rajzolási lehetőségeknek, mindig várta és érdeklődött, hogy ma fogunk rajzolni. A vizsgálat alatt könnyedén megértette, hogy mit is kell rajzolnia.

A rajz alatt elég sokat beszélgetett, de igyekezett a tőle telhető legjobban végrehajtani a feladatokat és a kérdéseimre mindig készséggel válaszolt válaszolt.

A rajzolások során, minden lehetőség és, eszköz biztosítva volt számára (grafit ceruza, radír, színes ceruzák). Az elkészítés során inkább a színes ceruzát részesítette előnybe és nem igazán változtatott a színeken.

Fenomológiai leírás

1. Hagyományos családrajz.

A rajz fekvő formátumú lapon látható. 4 figura van ábrázolva rajta, amelyeknek a mérete nem egyforma. Felépítésük: fej, nyak nélküli széles pálcika test és pálcika kezek. Egyiknek sincsenek lábai, és kézfejei. A 4-ből egyik figurának nincsen keze sem. A rajzon látható még 10 darab madárfigura (6. rajz). A figurák egymás mellett vannak, de nincsenek összeköttetésben.

6. rajz

A kontrol gyerek hagyományos családrajza

2. Állatcsaládrajz

A rajz fekvő formátumú lapon látható. 78 figura van rajta ábrázolva, amelyek mérete nem egyforma. A figurák közül 3-nál figyelhető meg a fej törzs és lábak. A kezek mindegyiknél hiányoznak (7. rajz). Két figurának van füle. Két figurán látható arc rajzolata.

A kontrol gyerek állatcsaládraja

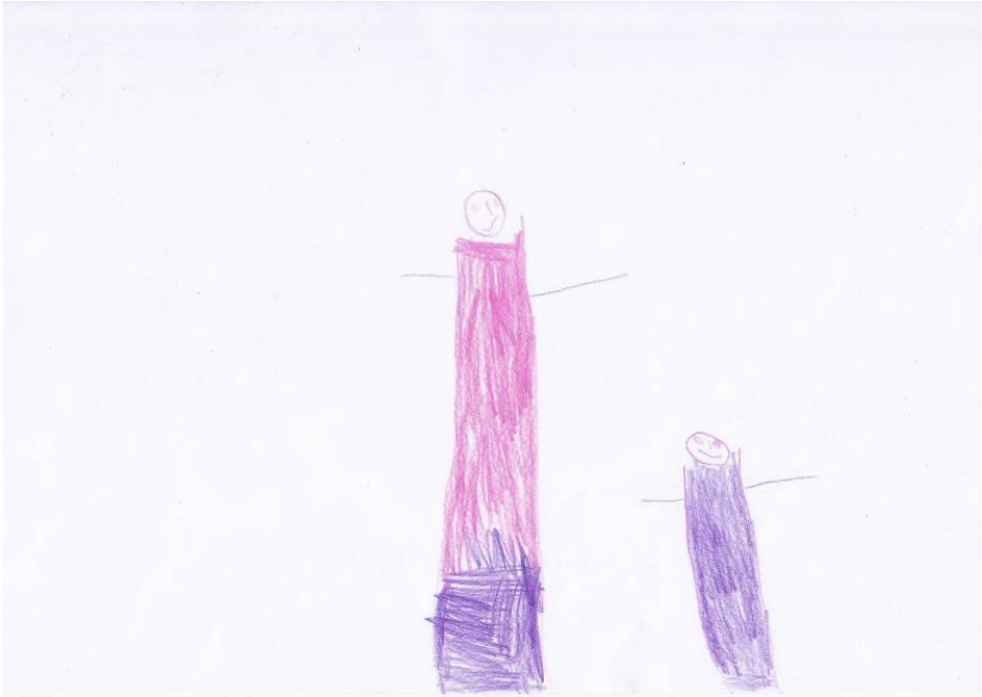

3. Kinetikus családrajz

A rajz fekvő formátumú lapon látható. 5 figura van rajta ábrázolva, amelyeknek a mérete nem egyforma. Felépítésük: fej, nyak nélküli széles pálcika test és pálcika kezek. Egyiknek sincsenek lábai, és kézfejei (8. rajz). A lapon látható még két téglalap alakú tárgy.

A kontrol gyerek kinetikus családraja

A kontrol gyerek anya gyerek rajza

4. Anya gyerek rajz

A rajz fekvő formátumú lapon van ábrázolva. 2 figura van rajta ábrázolva, amelyeknek a mérete nem egyforma. Felépítésük: fej, nyak nélküli széles pálcika test és pálcika kezek. Egyiknek sincsenek lábai, és kézfejei (9. rajz).

A kontrol gyerek elvarázsolt családraja

5. Elvarázsolt család

A rajz fekvő formátumú lapon van ábrázolva. 7 figura van rajta ábrázolva, amelyek különböző méretűre vannak rajzolva. Felépítésük: fej, nyak nélküli széles pálcika test és pálcika kezek. 5 figurának van feje. Egyiknek sincsenek lábai, és kézfejei (10. rajz).

Intuitív elemzés

1. Hagyományos családrajz.

A rajz legfontosabb jellemzői: színes, viszont a szürke dominál benne az emberalakok egy síkban vannak, de nem egyforma a méretük. Mozgásképe kapkodó, heves, formaképe fakó, díztelen, térkitöltése kerek, durva erőteljes. A spontán figyelmi fókusz a kép közepén lévő anyafigurán van, mutatva fontosságát a gyermek számára. Hiányoznak minden figurán a lábak illetve a kézfejek. Az arcok halványak a satírozásokhoz képest.

Az alakok testtartása egyenes, kivéve a testvérét, aki balra dől, a rajzoló felé. A testtartások feszültek, mintha görcsbe lennének

Egyetlen mondatos jellemzés: túl sok a szürke szín a rajzon.

2. Állatcsaládrajz

A rajzon a gyermek állatokkal azonosította családtagjait, a nagyszülőkön kívül egyiknek sincs arca. Egyik figurának sincsen keze, vagy karja. A figurák alapon körben helyezkednek el, középen nincsen semmi. Mozgásképe izgatott, kapkodó, rohanó, formaképe díztelen, szegény, hűvös, térkitöltése kerek, durva. A spontán fókuszpont az apát ábrázoló kígyóra jutott. Testtartásuk egyenes, 3 figura balra dől.

Egyetlen mondatos jellemzés: a gyerekek nagyon távol állnak a család többi tagjától.

3. Kinetikus családrajz

A rajzon figurák méretei között nagyok a különbségek: a gyerekek figuráinak mérete háromszor kisebb, mint a felnőtteké. A figurák színesek, ugyanakkor ijesztőek is. A család itt 3 jól elkülöníthető részre oszlik: gyerekekre, nőkre és az apára. A figurák neme nincs ábrázolva. Mozgásképe merev, kapkodó, formaképe nyers díztelen, térkitöltése bizonytalan. A figurák testtartása egyenes, kivéve az anyáét, aki enyhén a nagymama felé hajlik. Egymástól szinte azonos távolságra vannak az alakok. A kép spontán figyelmi fókuszpontja a kép jobb oldalára esik, ahol az apa és a kerti szerszám (furik) található.

Egyetlen mondatos jellemzés: mindenkinek kötelességei vannak a családban.

4. Anya gyerek rajz

A rajzon két figura látható az anya és a gyermek, hasonló színezésben. Testtartásuk egyenes, arckifejezésük groteszk. Mozgásképe kapkodó, nyugtalan. Formaképe banális, egyszerű, szegény. Térkitöltése monoton, sablonos. A kép spontán figyelmi fókuszpontja mindenképpen a középben elhelyezkedő anya.

Egyetlen mondatos jellemzés: a rajz fantáziátlan a gyermek életkorához képest.

5. Elvarázsolts család

A képen 7 figurát látunk, amelyek közül az egyik a varázsló, aki nem tartozik a családhoz. Az egyik nagymamát növényként, a többi családtagot állatként ábrázolja. A figurák a lap alján és tetején helyezkednek el, közepén pedig nincsen semmi. Mozgásképe heves, szétszórt. Formaképe szegényes, zavaros. Térkitöltése szögletes határozatlan. A kép spontán fókuszpont az apát ábrázoló kígyó. A figurák testtartása merev.

Egymondatos jellemzés: kettészakított család.

Egészleges elemzés

1. Hagyományos családrajz.

A rajz feszült érzelmi-hangulati tónusú, ahol megnyúlt emberalakok, sötét színek, nyugtalan vonalak jellemzőek. A tónus szorongásra, belső feszültségre utal. Emellett az üres szemek, a megnyúlt, irreális méretű és részletszegény embertestek üres érzelmi-hangulati tónust jeleznek, ami érzelmi ürességre, kiürültségre utal; a merev, szinte élettelen, bábuserű alakok pedig depressziós állapotra vagy veszélyeztetettségre. A rajzoló ebben az életkorban már képes lenne az emberalakok realiztikusabb ábrázolására, de nem teszi.

Formahangsúlyos rajz, merev, statikus formákkal, újra és újra megerősített kontúrokkal (a madarak figuráinál), ami racionális személyiségre utal. A mozgásképe és a formaképe is gyenge színvonalú. A rajznak nincs kerete, a kép a lap alsó felére összpontosul. Jelentős teret foglalnak el a túlzott méretű madarak figurái, nagyságában akkora teret, mint az egész család – ahol az apa, anya és a két testvér képe jelenik meg.

A rajzoló színhasználata a családtagok esetében halvány pasztellszínek (piros, kék, zöld, rózsaszín, szürke), a madarak esetében erősen satírozott fekete, mégis világos benyomást kelt. A színes ceruzával nem lehet keverni a színeket, de nem csak alapszíneket használ, hiszen megjelenik a rózsaszín is. Saját magának és édesanyjának is piros színű ruhát rajzolt, ami az édesanyjával való azonosulást jelzi. A testvérének és édesapjának is szintén egyforma színű (fekete és kék) teste van, ami a két családtag azonosítására utal. A piros szín a szeretetre, a szürke azonban szorongásra utal. A kép formadomináns, kevés színt használ. Az emberalakok

esetében 2-3 szint alkalmaz, ami az egészséges rajzolók rajzainál az alsó határt jelenti. Csak a két testvér esetében használt három szint, a felnőttek esetében pedig csupán kettőt – ez a némileg beszűkült színhasználat a társas kapcsolatok kialakításában jelenlévő problémákra utal.

A rajz sablonos, infantilis stílusú. Az embertesteket teljesen leegyszerűsítette, a fej köralak, a test egy hosszított téglalap, egy-egy vonal jelzi a karokat. Hiányzanak a lábak, a fülek, néhol a haj is. Nagyon halványak az arcok, az arckifejezések groteszkek. Az infantilis, kettős vonalú testséma c-szintű személyiség szintet jelez. Ezt a szint az 5-6 éves korú, egészséges gyermekeknél normális.

2. Állatcsaládrajz

A rajz vidám játékos érzelmi- hangulati tónusú, ami egészséges, a közösségbe jól beilleszkedő személyre utal. A rajzoló a családtagjait állatokként mutatja be: kutya, dinoszórusz, kígyó, madarak, disznók. Érdekes, hogy mindkét nagyszülőjét disznóként mutatja be, bár a nagypapa figurája mindössze negyede a nagymama figurájához képest. A rajz formahangsúlyos, mozgás és formaképe is gyenge színvonalú. A térhasználatára jellemző, hogy az állatok többsége a lap alsó felében helyezkedik el, míg a két madár (testvére és ő) a lap tetején mintha repülnének az égen. Ez a térbeli mintázat a lap alsó felére dönti a súlypontot. A figurák méretei különböznek: 3 figuráé megegyezik (a család felnőtt nő tagjai), még akkor is ha az egyik dinoszórusz a másik kettő pedig háziállat. Csak az egyik nagymamának van arca (kutyának), a másik kettőnek nincs. Karjai egyiküknek sincsenek. Az apa képe egy túlméretezett kígyó a többi figurához képest, akinek szintén nincs arca. Az apa ilyen méretbeli ábrázolása a családfő fontosságát jelzi. Jelentős méretbeli különbség van a két disznó között, talán ez azt jelzi, hogy a nagymama fontosabb, mint a nagypapa. A nagypapa képén egyáltalán nem felismerhető a disznó, jobban hasonlít a rajzoló más emberalakjaira.

A rajz színes, de csak 5 szint használt, ezek közül a nagymama képe fekete kontúros, a többi kontúr az állat színének megfelelő, vagy más színű. A színek világosak, az alapszínnek mellett megjelenik a narancssárga és a rózsaszín. A színhasználat egyaránt jelthet boldogságot, nyugalmat, de önmaga ábrázolása barna színű, ami haragot jelent. A rajz formadomináns, beszűkült színhasználat jellemzi: az állatok egyszínűek, nem tekintve a más színű kontúrvonalakat. Ez a beszűkült színhasználat nem jellemző az ilyen korú gyermekre, ennél színesebb kép rajzolására is képes lenne. A figurák sablonosak, a karika-vonal sémát követik. Erőtéljes satírozás jellemzi, ami szorongásra utal. Stílusa néhol infantilis, néhol egyedi. Ezen a rajzon is megjeleni a madár, mint az előzőn. Realisztikus ábrázolásra törekszik kevés sikerrel. A személyiség szintje átmenet a karika-vonal séma és a kettős vonalú séma között. Az állatok neme

nem elkülöníthető, csak a rajzoló elmondása alapján tudjuk, hogy melyik figura kit ábrázol a családtagok közül.

3. Kinetikus családrajz

A rajz érzelmi-hangulati tónusa hideg, amit a geometrikus formák sugallak. Ez depressziós állapotot, vagy veszélyeztetettséget jelenthet, de ugyan úgy jelezhet érzelmi, vagy társas alkalmazkodási zavart, amit a groteszk, inkongruens testhelyzet közvetít. Ez erős nyomtér, merev, egyenes vonalak mellett a hidegség az agresszióban megnyilvánuló indulati feszültség expressziója is lehet. Az anamnéziséből kiderül, hogy a rajzoló gyakran domináns viselkedésű, amit ez a rajz is sugároz. A rajz mozgás és formaképe gyenge színvonalú, formahangsúlyos. A térbeli elrendezés a lap alsó felére összpontosul. A figurák mérete különböző: a legnagyobb mérvű az anya, őt követi az apa és a nagymama, legkisebbek a gyerekek. Ez teljesen megfelel egy egészséges gyermek felfogásának a felnőttek és gyerekek közti méretkülönbségről. Az anya mérete a legnagyobb — ami ezen a képen is az anya fontosságát jelzi a rajzoló számára

A rajz színes, 5 féle színt használ. Az emberalakok ábrázolásához 2-3 színt használ, ami némileg beszűkült színhasználatot jelez. A kép formadomináns. A színek között erőteljes feketét is látunk, ami haragra utal, de a többi szín boldogságot, reményt és nyugalmat áraszt. A rajzon megjelenik a sárga, az apa kivételével minden emberalakon, ami a féltékenység jele lehet.

A figurák sablonosak infantilis stílusúak, kéttős vonalú séma jellemzi őket. Itt is jellemző a merev testtartás, de az anya figurája enyhén jobbra hajlik a nagymama felé (mert ők „kávénak és beszélgetnek”).

4. Anya gyerek rajz

A rajz érzelmi-hangulati tónusa vidám a színhasználata miatt. Ugyan akkor az üresség is jellemző rá, hiszen nem látunk mást, mint két geometrikus emberalakot. Mozgás és formaképe is gyenge színvonalú, a kép formahangsúlyos. A rajz térbeli mintázata függőleges felezést mutat: a lap bal felében semmi nincs. A figurák méretarányosak: a gyermek fele akkora, mint az édesanya. A színhasználat erősen beszűkült: mindössze két színt használ az egész rajzon. A színhasználat szeretetre biztonságra utal. A képen a formák dominálnak. A figurák sablonosak kéttős vonal sémát követik, viszont nagyon részletszegények: hiányzanak a lábak, kézfejek, a haj, a fülek, a női nemre utaló formák.

5. Elvárásolt család

A rajz érzelmi-hangulati tónusa üres (részletszegény) és hideg (sivár, érzelemmentes, merev). Mozgás és formaképe egyaránt gyenge színvonalú, de a vonalvezetése ne utal lassúságra. Az ilyen spontán vonalvezetés, gyors satírozás, az elkapkodott vonalak inkább a mozgáshangsúlyos rajzokra jellemzőek. Ez alapján a rajzoló egyaránt szenzoros és racionális

típus is lehet. A térbeli elrendezés hasonlít az állatcsalád rajzra: a földön élő állatok és növények a lap alján, míg a madarak a lap tetején láthatóak. A normál egészséges személyek általában a lap közepére rajzolnak, itt azonban a rajzoló a lap szélét használja. 3 figura sűrűsödik a jobb alsó sarokba (anya és a két nagymama), az apa és a varázsló elfoglalja a lap alsó szélét és bal sarkát, míg a testvér és a rajzoló figurája a lap felső részének a közepét foglalja el. A kígyónak irreálisan nagy a mérete az összes többi figurához képest, viszont a család nő tagjainak figurái ezzel ellentétben irreálisan kicsik. Mindez a férfi dominanciára utal a családban és a családfő fontosságára.

A rajz színhasználata erősen beszűkült és monoton. Majdnem minden figura más színű, de egy-egy alak megrajzolásához csak egy színt alkalmazott. Emellett nem jellemző a színezés inkább csak színes kontúrvonalak láthatók. Egyetlen figurát színezett ki indulatos satírozással, egy színnel: az apáét. Mindössze 5 szín jelent meg a képen. A színhasználat reményre, szeretetre, de egyben haragra és féltékenységre is utal.

A figurák egyedi és infantilis stílusúak, mintha nem törekedne igazán a realiztikus ábrázolásra. Szóbeli magyarázat nélkül nehezen ismerhetőek fel a figurák. Az emberalakok geometrizálása itt is jellemző. A rajzi személyiségszintjét a kettős vonalú séma jellemzi.

Itemanalízis

1. Hagyományos családrajz.

Enaktív szinten a rajzoló bátor, szinte indulatos vonalvezetést használ. Nem törekszik a tökéletességre, a vonalai néhol megtörnek, nem korigál. Ikonikus szinten az emberfigurák ábrázolása közben a rajzoló nem igazán törekszik a realiztikus ábrázolásra. Az emberalak arról ismerhető fel, hogy van karja, szögletes teste, kis feje, esetleg haja és arca. Ez a rajz elmarad az életkornak megfelelő szinttől, a rajzoló képes lenne emberi testet és pl. lábakat is rajzolni, de nem teszi. Szimbolikus szinten megjelennek a madarak a képen, amelyek többsége keresztre hasonlít. Emellett mindegyik erősen feketére satírozott. A madarak felfelé szállnak, ami a szabadság iránti vágyat fejezheti ki. Ábrázolásmódjuk azonban a halált, halálfélelmet, esetleg haragot, feszültséget jelezhet. A madarak figuráinak sokszoros ismétlés (10 db madár), és túlzott méretük ennek a részletnek a fontosságára utal, de a feszültségcsökkentés igényét is jelzi. Mindezzel együtt a madarak némileg enkapszulálják is a családot, ami a család összetartozására utal.

A rajzoló önmagához hasonló figuraként ábrázolja édesanyját, és a fiútestvérehez hasonlóként az édesapját. A hasonlóság színezésben, formában is megjelenik. Csak a méretük

különböző, ami követi a felnőtt-gyermek méretarányokat. Ez a fajtaábrázolás arra utal, hogy önmagát édesanyjával, testvérét pedig édesapjával azonosítja.

A hagyományos családrajzról hiányzanak a nagyszülők, vagyis főképp a neutrális családot tartja a rajzoló igazi értelemben vett családnak. Érdekes, hogy a többi családrajzán már megjelennek a nagyszülők is.

2. Állatcsaládrajz

Enaktív szinten a gyermek vonalvezetése flegma, nem törekszik a tökéletes illesztésekre és formákra. Állatokat és egy virágot látunk, de a kép nagyon részletszegény. Ikonikus szinten a gyermek próbál realiztikus ábrázolásmódot használni, több-kevesebb sikerrel, de egyben a transzformált ábrázolásmód is megjelenik: a „disznó” képe inkább a rajzoló eddigi emberfiguráira hasonlít. Szimbolikus szinten fontos megjegyezni, hogy ezen a rajzon is feltűnik két madáralak – ezek közül az egyik saját maga, a másik pedig a testvérének képe. A madarak ábrázolásmódja a szint kivéve ugyanaz, mint a hagyományos családrajzon. Ennek a motívumnak a visszatérő ábrázolása annak fontosságát fejezi ki.

A családrajz figuráiról hiányzanak végtagok, és az arcaik, ami érzelmi problémákra utalhat. Az erős satírozás pedig szorongást, feszültséget jelez.

Az alakok közül az apa képe, azaz a kígyó elválasztja és akadályként áll a család és a nagypapa között. Az elhatárolás jelentheti az ábrázolt személlyel kapcsolatos érzelmi problémákat, a vele való interakciók alacsony számát.

Ha belehelyezkedünk, a képbe azt figyelhetjük meg, hogy a családtól a két gyermek (két madár) eléggé távol van: mintha szabadon szeretnének szárnyalni, ki akarnának szabadulni a felnőttek világából. Az arctalan alakok azonban olyan benyomást keltenek, mintha háttal állnának a néző felé, és a madarakat figyelnék: a gyerekeket nem engedik messzire, a függés folyamatos és szoros.

3. Kinetikus családrajz

Enaktív szinten a rajzoló itt is flegma vonalvezetést alkalmaz, egyáltalán nem törekszik arra, hogy az emberalakjai realiztikusak legyenek: geometrikus testek, apróbb fejek, nincsenek lábak és kézfejek, a televízió egyetlen üres négyzet. Ikonikus szinten a gyermek az analóg, realiztikus ábrázolásra törekszik, bár ez kevésbé sikerül neki – az emberalakok felismerhetők, de ennél részletgazdagabb ábrázolásmódra is képes lenne. Szimbolikus szinten elmondható, hogy belekerült a rajzba a televízió, kávéscsészék, és egy kerti szerszám („furik”), amelyek valószínűleg fontosak a mindennapi élet szempontjából. A családrajz három csoportra különíthető el: a család felnőtt nőtagjai kávéznak, a gyerekek televíziót néznek, az apa szintén televíziót néz, de a gyerekektől távolabb (közöttük van a berendezés), és az apa mellett ott van a

fürik is, jelezve, hogy sokat dolgozik. Az, hogy az édesapa mindkét oldalán egy használati tárgy van, némileg elhatárolja őt a család többi tagjától. Az elhatárolás nem teljes körű, mégis kifejezheti a édesapa izolációjának vágyát.

A rajz tartalmi szimbolikus elemzése során megfigyelhető, hogy közvetlen interakciót tartalmaz: az édesanya és a nagymama kávéznak. Az édesanya a nagymama felé dől: talán igyekeznek úgy beszélgetni, hogy a gyerekek ne hallják a mondanivalót.

Ha egymásra helyezzük a kinetikus és a hagyományos családrajzokat, észrevehető, hogy az apa és a testvér figurája szinte pontosan ugyanabban a helyzetben, ugyanolyan méretben és a lapon ugyanazon a helyen található. Az egészséges ember hajlamos a hasonló érzelmi jelentőségű motívumokat ugyanúgy, ugyanoda rajzolni.

4. Anya gyerek rajz

Enaktív szinten a rajzoló vonalvezetése indulatos, flegma, mintha hamar túl akarna esni ezen a feladaton. Ezt a benyomásunkat csak erősíti az a nagyfokú részletszegénység, amivel itt szembesülünk: mindössze két geometrikus test, mindössze két szín felhasználásával. Ikonikus szinten a gyermek próbál realiztikusán ábrázolni emberalakokat, de ugyanúgy visszatér az emberábrázolási sablonja, mint eddig: hosszított téglalap test, kicsi fej, groteszk arckifejezés, nincs nyak, nincsenek kézfejek, nincsenek lábak, nincs haj – valójában semmi más sincs a képen. A rajzoló képes lenne ezek ábrázolására, ezért a testrészek hiánya utalhat tagadásra, mint énvédő mechanizmusra is. Szimbolikus szinten észrevehető, hogy a kisebbik figura a nagyobbik kicsinyített mása: a kislány azonosul édesanyjával.

A képen közvetett interakciót figyelhetünk meg: az édesanya nem fogja meg a gyermeke kezét. Mosolyuk nem tűnik vidámnak, gondtalannak. A gyermek az édesanyjára szeretne hasonlítani, de az anya ezzel nem foglalkozik. Ha behelyezkedünk a képbe, az a benyomásunk, hogy egy kifelé jól működő anya-lánya kapcsolatot próbálnak mutatni (azonosságok), ami valójában nem létezik.

5. Elvarázsolt család

Enaktív szinten itt is jellemző az indulatos, flegma vonalvezetés, a vonalak nem mindig érnek össze, nem fontos a részletesség. Ikonikus szinten a rajzoló a realiztikus ábrázolásmódot választja, ám az eddigiekhez hasonlóan csak kevés sikerrel. A virágtól eltekintve talán fel sem lehetne ismerni a figurákat, ha szóbelileg nem közli a rajzoló, hogy melyik figura kit jelöl, és milyen állat vagy növény. A képen megjelenik egy varázsló is, aki nem a család tagja. Viszont a családrajzban feltűnnek a nagyszülők, pontosabban a két nagymama. A varázsló állatokká és egy virággá változatta a családot. Szimbolikus szinten fontos részlet, hogy újra megjelennek a madarak figurái, ugyanolyan ábrázolásmóddal, mint két másik rajzán, és előjön a kígyó képe is,

ahogyan az állatos családrajzon láttuk. Mindez az állatok és emberek azonosításának rögzülését jelezheti – önmagát mindig csak madárként ábrázolja, ami utalhat a kedvenc állatára, de ugyanúgy a szabadságvágyra, vagy a függőség érzésére is.

A korábbi rajzokhoz hasonlóan itt is részletszegénységgel találkozunk: itt az emberalakok testét már ki sem színezte. Az ábrázolásban előtűnnek a sablonjai: a kétvonalas sémájú testekkel, az indulatos satírozással, az arcnélküliséggel.

Az állatos családrajzot ráhelyezve erre a képre észrevehető, hogy az édesapa, önmaga és a testvére figurája egyrészt ugyanaz (madarak, kígyó), ugyanolyan színű, ugyanolyan méretű, szinte ugyanott található a lapon. Ezek a motívumok erősen rögzültek a gyermekben.

A rajz esszenciája

1. Hagyományos családrajz.

A rajzot szemlélő első benyomása inkább félelmetes család, mint egy hagyományos család lehet. Groteszk arckifejezések, feszült vonalvezetés, erős satírozás, részletszegénység jellemzi, ami utalhat a rajzoló feszültségére, szorongására. Feltűnőek a feketére satírozott és túlméretezett madarak, melyek egyrészt a szabadságvágyat, másrészt a félelmet, depresszióra való hajlamot is kifejezhetik. Ugyanakkor a családot körbevevő madarak mintegy összefogják és egyben tartják a családot. A rajzoló édesanyjára akar hasonlítani, jelzi ezt az azonos ábrázolásmód a két figura lerajzolása közben. A szülők karjai indokolatlanul hosszúak, ami félelemre, vagy az ábrázolt személy elutasító viselkedésére utal. A figurák közti távolság azonos, mindenkinek megvan a saját helye a családban. A testvére azonban kissé a rajzoló figurája felé dől: kapcsolatuk jó. Az arcokon látható üres szemek az érzelmi ürességet jelzik. Hiányoznak a nagyszülők, akiket a rajzoló nem tart szoros családtagoknak. A rajz esszenciája: ebben a családban emocionális konfliktusok vannak, a családtagok feszültek, merevek.

2. Állatcsaládrajz

A rajzról első benyomásra az juthat eszünkbe, hogy néhány odavetett foltot látunk, nem igazán felismerhetőek az ábrák. A rajzoló szóbeli közlése alapján tudjuk, hogy itt kutyát, dinoszauruszt, kígyót, disznókat és madarakat látunk. Többször használt motívum a kígyó és a madarak. A kígyó a szexualitásra utalhat, amelyet a rajzoló az édesapjával köt össze. A madarak a szabadságvágyat fejezik ki. Érdekes, hogy a rajzoló a saját testvérét ugyanolyan állatként ábrázolta, mint önmagát, ez a kettejük közti szoros kapcsolatra utal. A kígyó elválasztja a családtól a nagypapa apró figuráját, ami egyértelműen jelzi, hogy a nagypapával kevés érzelmi interakciója van a rajzolóval. A nagypapa képe más rajzokon nem is jelenik meg. A többi figura

mérete nagyjából hasonló, a gyerekeké azonban kisebb, jelezve, hogy ők gyerekek, a felnőttek pedig a „nagyok”. A rajzon szinte minden családtag háttal áll, nincs arcuk, ami kommunikációs zavarokra, vagy annak hiányára utal a családban. Csak az édesanyát ábrázoló figurának van arca. Az összes figura végtagjai hiányoznak, ez bizalmatlanságot jelez – esetleg neurotikus gyermekre vall. A rajz esszenciája: a gyerekek szabadságra vágnak, de a családtagok betöltik a gyerekek életének nagy részét.

3. Kinetikus családrajz

A rajzon elkülöníthetőek a család nőtagjai, a gyerekek, és az édesapa. Az apát tárgyakkal veszi körbe, mintegy kizárva őt a családból. Az apa figurájában erős fekete színt is használ, ami haragra utal, a satírozás jellege pedig szorongásra. A nagymama figurájának irreálisan hosszú karjai szintén félelemre, elutasításra utal. Az összes figurának hiányzanak a lábaik, a kézfejeik, a hajuk: ez jelzi a családdal kapcsolatos bizonytalanságot. A nagymama és az anya képe egymásra néz, az anya a nagymama felé dől: beszélgetnek. Ez a mozzanat gyakori lehet, és a gyerekek teljesen kimaradnak belőle. A rajzoló szóbeli közlése alapján itt a testvérek játszanak. Mégis saját magát a televízió felé fordulva rajzolta le. Az édesapa televíziót néz, de közben ott van mellette egy munkaeszköz is, amit erős satírozással és feketeszínnel ábrázolt. A rajz esszenciája: a felnőttek világából ki vannak zárva a gyerekek.

4. Anya gyerek rajz

A kislány anya-gyermek rajza rendkívül részletszegény. Ugyanakkor egyértelműen látszik, mennyire hasonlítani akar, mennyire azonosul édesanyjával a rajzoló: azonos testforma, majdnem azonos színek. Az édesanya testéhez használt rózsaszín ábrázolásra utal: a gyermek nagyon szeretne édesanyjára hasonlítani. Ugyanakkor nincs köztük interakció, nem fogják egymás kezét, nem néznek egymásra, nem hajolnak egymás felé, csak élnek egymás mellett, ami kiüresedett kapcsolatra, kevés érzelmi interakcióra utal kettejük közt. A rajzon felfedezhető hiányosságok (itt sincsenek lábak, kézfejek, haj stb.) bizonytalanságot mutatnak. A rajz esszenciája: „anya itt vagyok, de nem veszel észre!”

5. Elvárásolt család

A rajz egyes motívumai feltűnően hasonlítanak az állatos családrajzra: a kígyó és a madarak ugyanolyanok és ugyanott vannak. Ezek a motívumok fontosak a rajzolóknak, erősen rögzültek. Azonban az összes többi figura még az előzőekhez képest is részletszegény, itt már a satírozás is elmarad, csak kontúrokat rajzolt a gyermek. A rajzon élesen elhatárolódnak a gyerekek (a lap tetején) a felnőttektől (a lap alján). Az arckifejezéseik groteszkek, szinte félelmetesek a mosolyaik. Azonban az apa mintegy megmentőként is feltűnik: a varázsló és a

család nőtagjai közé áll, mintha védeni akarná őket. A rajz esszenciája: az édesapa elég erős és bátor ahhoz, hogy megvédje a családját, a madarakra (gyerekekre) azonban nem figyel senki.

Összefoglalás

A gyermek életkorát tekintve elvárnánk, hogy sokkal realiztikusabb ember- és állatalakokat rajzoljon, valamint sokkal több színt használjon fel. A rajzain ugyanazok a színek, ugyanazok a formák tűnnek fel. Egyetlen rajzán sincs 5 színnél több. Mivel ugyanaz a személyiség szint fedezhető fel a rajzokban, egészséges, racionális személyiségre következtethetünk. Képein több motívum is visszatér: a kígyó, és a kereszt alakú madarak képe, valamint a sablonosan rajzolt geometrikusnak tűnő, de kétvonalas sémájú emberalakok, melyeknek számos hiányossága van. A gyermek sokszor indulatosan satíroz, vonalvezetése is indulatos, flegma, nemtörődöm. Rajzaiból érezhető, hogy a szűk családi körét tartja igazi családjának, ahol a nagyszülőknek már kevés hely jut. Édesapját testvérével azonosítja, önmagát pedig édesanyjával. Annyira hasonlítani akar édesanyjára, hogy az már irigységnek nevezhető, emellett a szexualitás visszatérő motívuma is arra enged következtetni, hogy még erősen jelen van az életében az édesapa iránt érzett szerelem, ami az ilyen korú egészséges kislányok sajátja. Ám vágyik az édesanyjával való jobb érzelmi kapcsolatra is. Családját összetartónak, egésznek látja. A testvérével és édesapjával kapcsolatos érzései, gondolatai rögzültek, állandóak. Mindemellett belső feszültség, szorongás, félelem is jelen van az életében.

A vizsgált és a kontrol gyerek összehasonlítás

A rajzvizsgálat során két gyermek, egy 6 éves és egy 5 és fél éves kislány rajzait vizsgáltuk, ahol a fiatalabb rajzoló volt a kontrollszemély. Abból a feltevésből indultunk ki, hogy a csonka családban élő gyermek mentálisan nem annyira egészséges, mint a kontrollszemély, esetleg emocionális vagy kapcsolati problémái lehetnek, és ez valószínűleg a rajzaiban is megjelenik.

A vizsgálat során egyértelművé vált, hogy az elvált szülők gyermekeként cseperedő rajzoló nem tekinti az édesapját a családja fontos részének, több rajzáról hiányzik is az apa figurája. Ezzel szemben a kontrollszemély édesapja minden rajzán jelen van, ugyanazzal a visszatérő kígyó-motívummal rajzolja.

A vizsgált gyermek számára azonban a nagyszülei nagyon fontosak, akik szinte az összes rajzán megjelennek. Úgy érzi, hogy nagy, soktagú családja van, akikre lehet számítani. A család nőtagjaival jó kapcsolata van, azonban egyetlen nagyjától félhet, esetleg más érzelmi

konfliktusuk van. Ezzel szemben a kontrollszemély nagyszüleit nem tekinti olyan szoros családtagoknak, mint a vizsgált személy, nagyapja csak egyetlen képén tűnik fel.

Problémás, hogy a vizsgált gyermek rajzaiból kitűnik a testvéreire összpontosuló irigység, aki fiatalabb nála három évvel, és édesanyja talán a kisebbik testvérral többet törődik, vagy többet törődött a múltban, ami rányomta a bélyegét a rajzoló lelki állapotára. Nagyon szeretné, ha édesanyja többet foglalkozna vele. A kontrollszemély édesanyjával való kapcsolatában is felfedezhetünk némi emocionális kapcsolati problémát: nagyon szeretne rá hasonlítani, de van közöttük bizonyos távolság, amit nem tud leküzdeni a kislány. A kontrollszemély testvéreivel valószínűleg normális, jó kapcsolata van: mindenhol magához hasonló szimbolikával tüntette fel a több évvel idősebb bátyját, illetve a hagyományos családrajzán az édesapjával azonos, csak méretben kisebb figurával ábrázolta.

A kontrollszemély rajzainál adhat nyugtalanságra okot az érzelmi-hangulati tónusuk, ami legtöbbször hideg, üres, ellenben a vizsgált személynél ez a tónus inkább vidám, játékos. Meglehet, hogy a vizsgált személy nem éli meg olyan mélyen a saját lelki problémáit, mint a kontrollszemély.

Mindkét gyermeknél hasonló, hogy indulatos vonalvezetést és satírozást alkalmaznak, ami szorongásra utal. A vizsgált személy színei vidámak, de szimbolikája néhol szomorúak (pl. felhők, eső), képei gyakran részletszegények. A kontrollszemély színei viszont nyugtalanságra adnak okot, sokszor használ erős feketét, figurái nagyon sablonosak és részletszegények. Mindketten racionális személyiségek, akik törekszenek a realiztikus ábrázolásra, a rajzaikban megjelenő személyiségszintjük állandó, ami mindkét esetben egészséges rajzolóra utal.

Összegezve elmondható, hogy a vizsgált személy rajzaiban valóban feltűnik az édesapjával való negatív érzelmek, emlékek hatása, a nagyapjával való érzelmi konfliktus, az édesanyjával kapcsolatos több emocionális interakció igénye, de összességében nem nevezhetjük mentálisan komoly sérültnek. Ez a kislány még bízik a családjában és reméli, hogy képesek kiegyensúlyozott életet élni. Saját magát jónak látja, vagyis nem érzi hibásnak magát a szülei válaszával kapcsolatban. A kontrollszemély rajzai alapján egészséges családból érkezett, az ilyen korú kislányok mindennapi problémáival küzd: bizonyításvágy, apa iránt érzett szerelem, édesanyjára való hasonlítás igénye. A testvérral való normális kapcsolat a segítségére lehet a problémáinak leküzdésében. Az anamnézise szerint saját magát szépnek és fiatalnak látja, vagyis megfelelően magabiztos, rajzai alapján is racionális személyiség, ám gyakran szorong, félelmei vannak.

A módszer alkalmazása az óvodapedagógiában

A rajz is miként az írás, olyan mozgás, amelyben teljes személyiségünk tükröződik. Gyermekkel könnyen felvehető gyors személyiségképet adó lehetőség. Feltárul, hogyan is viszonyul önmagához és a világhoz, mi jelent nehézséget a számára és utal a problémák okaira is.

A gyermek által készített rajzok elemzése révén sok hasznos információt nyerhetünk. Bármely gyerek által készített rajz pszichológiai vizsgálódás tárgyát képezheti. A produktumok elemzése adatokat szolgáltat a gyermek belső világáról, képzeletéről érdeklődéséről, ismeretek, jártasságok, kepeségek minőségéről.

A rajzokban a gyermek élményvilága fejeződik ki. Betekintést engednek a családi légkörbe, a gyermek értelmi fejlettségi szintjébe, érzelmi állapotába, a társas beilleszkedés sajátosságaiba, a gyermek értékrendjébe vagy éppen az óvodához és a pedagógushoz való viszonyába. Így megismerhető a gyermekkezdeményező képessége, fantázia gazdagsága, szín és formaérzéke, alkotóképessége. Ezáltal adatok gyűjthetők a gyermek pszichikai képességeiről (összefüggő értelmi tevékenység, képzelőerő, érdeklődési kör, ismeretek, jártasságok, képességek minősége), a megvalósítás módjáról (eredeti vagy sablonos), az adottságok szintjéről (magas, közepes, gyenge, stb.), a tanulásban elért haladásról (bizonyos rajzok megvalósításának ismétlése révén). [Stark, 2010, 23. old.]

Jól mutatják a gyermeket érő hatásokat, köztük a traumákat és a pszichológiai veszteségélményt, amikor a gyermek elveszít valakit vagy valamit, ami számára fontos. Ezeken kívül, még a pszichológiai és pszichiátriai tünetek mögött rejlő betegségekre is rávilágít. A rajzból kiderülhet, hogy valós-e az adott betegség, vagy csak szimulálja valaki, a gyermekkel van-e baj, vagy a családdal, mi a gyermek hiperaktivitásának valódi oka, mitől szorong valójában, ami miatt esténként nem tud elaludni, dadog, vagy verekszik az iskolában

Az SSCA módszer sokféle nézőpontot és elemzési technikát tartalmaz, amelyek nagyon különböző szempontok alapján közelítenek a rajzhoz. Első alkalmazása során bonyolultnak tűnik, később azonban a vizsgálatot vezető pedagógus nagyon gyorsan megtalálja azokat a szempontokat, amelyek az adott rajznál jól alkalmazhatóak. Fontossága egyre inkább előtérbe kerül, mivel a jelenlegi gyermeki környezet egyéni módon fejezi ki magát, más szimbólumokat és színeket, formákat használ. A módszer elsajátításával a vizsgálatot vezető pedagógus elemzési lehetőségei jelentősen kibővülnek és rejtett jelentésrétegek megértéséhez jut el. Az óvoda pedagógus dolgát megkönnyíti, ha előre kidolgozott kritériumok alapján vizsgálja a gyermek rajzait. E módszer egyik előnye, hogy nem külön feladatként kell készíteni, hanem bármely

tevékenység (képzőművészet, gyakorlati tevékenység, szabad tevékenység) alkalmával készülhetnek, annak szerves részeként, mert viszonylag rövid idő alatt lehet elvégezni, nem időigényes, nem költséges, és csoportos formában is lebonyolítható.

A gyermekrajzokból sok mindent megtudhatunk alkotójukról. A gyermek nem tudja kifejezni szavakban, hogy mit érez, mit gondol, de rajzai beszélnek helyette. A gyermekrajzok elemzésének több célja is lehet. Alapvetően segít a gyermek fejlettségének megállapításában, mozgáskoordinációjának, térbeli eligazodásának vizsgálatában. Szerepe lehet a gyermekkori agresszió, szorongás okainak feltárásában, a szülőkkel és a kortársakkal való kapcsolat javításában. A rajzok elemzésekor sok információt kaphatunk az alkotások élmény-háttéréről, a gyermek személyiségéről.

A családrajz a gyermek önéletrajza. Kiegészíti a verbális közlést. A családrajzban megjelenik a gyerek aktuális hangulati és érzelmi állapota, a családban elfoglalt helye, kapcsolata a családtagokkal. Ezekben a rajzokban a tudatos és tudattalan élménytartalmaik kivetülnek, ezek jelzik a rajzoló viszonyát a külvilághoz.

A módszer alkalmazásával az óvónő hamar fel tudja ismerni a gyerekek érzelmi, neurotikus, mentális, stb. problémáit és időben reagálhat rájuk.

ÖSSZEFOGLALÁS

A szakdolgozatomban megvizsgáltam, hogy fel lehet-e használni az óvodapedagógiában Vas Zoltán hétlépéses rajzelemzését. A vizsgálatokat a Macsolai Napsugár óvodában végeztem.

A téma mélyebb vizsgálatához a feldolgoztam kapcsolódó szakirodalmat, így a diplomamunka első fejezete a gyerekrajzok esztétikumáról és a gyerekek rajzfejlődéséről szól. A második fejezetemben bemutatom Vas Zoltán rajzelemzésének hétlépéses módszerét. A negyedik fejezetben mutatom be a vizsgálatom eredményeit.

A rajzvizsgálat során két gyermek, egy 6 éves és egy 5 és fél éves kislány rajzait vizsgáltuk, ahol a fiatalabb rajzoló volt a kontrollszemély. Abból a feltevésből indultunk ki, hogy a csonka családban élő gyermek mentálisan nem annyira egészséges, mint a kontrollszemély, esetleg emocionális vagy kapcsolati problémái lehetnek, és ez valószínűleg a rajzaiban is megjelenik.

A vizsgált személy rajzaiban valóban feltűnik az édesapjával való negatív érzelmek, emlékek hatása, a nagyapjával való érzelmi konfliktus, az édesanyjával kapcsolatos több emocionális interakció igénye, de összességében nem nevezhetjük mentálisan komoly sérültnek. Ez a kislány még bízik a családjában és reméli, hogy képesek kiegyensúlyozott életet élni. Saját magát jónak látja, vagyis nem érzi hibásnak magát a szülei válásával kapcsolatban. A kontrollszemély rajzai alapján egészséges családból érkezett, az ilyen korú kislányok mindennapi problémáival küzd: bizonyításvágy, apa iránt érzett szerelem, édesanyjára való hasonlítás igénye. A testvérrel való normális kapcsolat a segítségére lehet a problémáinak leküzdésében. A kontrollszemély saját magát szépnek és fiatalnak látja, vagyis megfelelően magabiztos, rajzai alapján is racionális személyiség, ám gyakran szorong, félelmei vannak

A rajzelemzési módszer fontossága egyre inkább előtérbe kerül, mivel a jelenlegi gyermeki környezet egyéni módon fejezi ki magát, más szimbólumokat és színeket, formákat használ. A módszer elsajátításával a vizsgálatot vezető pedagógus elemzési lehetőségei jelentősen kibővülnek és rejtett jelentésrétegek megértéséhez jut el. Az óvoda pedagógus dolgát megkönnyíti, ha előre kidolgozott kritériumok alapján vizsgálja a gyermek rajzait. E módszer egyik előnye, hogy nem külön feladatként kell készíteni, hanem bármely tevékenység (képzőművészet, gyakorlati tevékenység, szabad tevékenység) alkalmával készülhetnek, annak szerves részeként, mert viszonylag rövid idő alatt lehet elvégezni, nem időigényes, nem költséges, és csoportos formában is lebonyolítható.

A módszer alkalmazásával az óvónő hamar fel tudja ismerni a gyerekek érzelmi, neurotikus, mentális, stb. problémáit és időben reagálhat rájuk.

РЕЗЮМЕ

Діти не завжди чітко уявляють собі своє життя, власні почуття й переживання. Іноді вони стримують себе й дуже бояться виразити їх, іноді вони просто не готові до цього.

Дитячі малюнки - це джерело важливої інформації про дитину, її емоціях, проблеми та особливості. Малюнки - це щирі і непідробні розповіді про життя дитячої душі, про її благополуччя або неблагополуччя, про її радість і смуток. Діти виражають те, в чому вони відчувають потребу, те, чого вони хочуть, але у своїй власній манері. На що ж нам необхідно звернути увагу, для того, щоб правильно все це "прочитати"?

Завдання полягає в тому, щоб розшифрувати його, зрозуміти, що говорить йому обстежуванний. Для діагностичного використання малюнків дуже важливо, що вони відображають, в першу чергу, не свідомі установки дитини, а його несвідомі імпульси і переживання. Для цього існують спеціальні проектні тести, аналізи - так звані "рисункові методики", за допомогою яких фахівці можуть скласти уявлення про стан дитини.

В цій роботі розглядається метод семи етапів, якого розробтав Золтан Ваш, тобто опрацювавший відповідну літературу, я прийшла до певних висновків, які я висветіла в роботі.

Моя робота складається із трьох розділів. У перший розділ увага приділялася на розвиток дитячих малюнків та естетики дитячих малюнків. Другому розділі розглядається методика семи етапів. У третьому- представлені результати мого дослідження.

Експериментальне дослідження проводилося у Мочолянської ДНЗ «Промінь». У дослідженні вziali участь двоє дітей: *обстежена дитина* і *управлінна дитина*. Вони обої осінню пійдуть до школи. Використали по п'ять-п'ять малюнки про сім'ю.

По методу семи етапів аналізу малюнків було встановлено, що обстежена дитина має емоційні потреби взаємодії і більше уваги до неї. Управлінна дитина бачить себе красивою, на підставі креслень любить свою сім'ю, і хоче, щоб її теж так любили, як вона є.

Я виходила на висновок, що у дітей, які живуть у неповних сім'ях, може бути емоційні стосунки або проблеми, і це, ймовірно, були відображені на кресленні. Я певна, що метод аналізу семи етапів може допомогти вихователям більше дізнатися про дитину який ходить до неї у садочку, і має проблеми про яких не може. але нехоче розповісти.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. FÁBIÁN TÜNDE: *A gyermeki lélek a rajzok tükrében*. In: Óvodai Nevelés, 2000. 4. sz. - p. 129-130
2. FORRÓ SZILVIA: *A firráktól a valóságig*. In : Cédrus, 1999. 2. sz. – p. 17-18.
3. FEUER MÁRIA: *A gyermekrajzok fejlődéslélektana*. Akadémia Kiadó, Budapest, 2000, 25-30. old.
4. FEUER MÁRIA: *Gyermekrajzok vizsgálata és értékelése a humánszolgáltatási gyakorlatban és képzésben*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar, Budapest, 2006, 10-15. old.
5. GERŐ ZSUZSA: *A gyermekrajzok esztétikuma*. Flaccus Kiadó, Budapest, 2003, 35-40. old
6. LAKATOS GABRIELLA: *Gyakorlati készségek fejlesztése. Tárgy és környezetkultúra*. Babes Bolyai Tudományegyetem Távoktatási Központ Pszichológia és Neveléstudományok Kar Tanítói és Óvodapedagógus Szak, 2011, 6-12. old.
7. MALCHIODI, C.: *A gyermekrajzok megértése*. Animula Kiadó, Budapest, 1998, 93. old.
8. MÉREI F. – BINÉT Á.: *Gyermeklélektan*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1993, 186-192. old
9. PIAGET,JEAN: *Szimbólumképzés a gyermekkorban*. Kairosz Kiadó. Budapest, 1999, 225. old
10. STARK GABRIELLA: *Óvodapedagógia és játékmódszertan*, Status kiadó, Csíkszereda, 2010, 20-28. old.
11. TIHANYINÉ VÁLYI ZSUZSANNA: *Amiről a gyermekrajzok beszélnek*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2008, 7-15. old.
12. VASS ZOLTÁN: *A rajzvizsgálat pszichológiai alapjai*. Flaccus Kiadó, Budapest, 2003, 20-45. old.
13. VASS ZOLTÁN: *A hétlépéses képelemzési módszer*. Flaccus Kiadó, Budapest, 2011, 5-25. old.
14. VASS ZOLTÁN: *A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai*. Flaccus Kiadó, Budapest, 2013, 81.-818. old
15. www.bereghirlap.uz.ua, 2015
16. www.books.google.co.uk, 2015
17. www.karpatszallas.net, 2015
18. www.rovart.com, 2016

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: <i>Fejláb ember</i>	9
2. ábra: <i>Átlátszó lakás</i>	10
3. ábra: <i>Messzeséget ábrázoló kép</i>	12
4. ábra: <i>Zsúfoltságot ábrázoló kép</i>	14
5. ábra: <i>Alapfirkák</i>	19

RAJZOK JEGYZÉKE

1. rajz: <i>A vizsgált gyerek hagyományos családrajza</i>	31
2. rajz: <i>A vizsgált gyerek állatcsaládrajza</i>	32
3. rajz: <i>A vizsgált gyerek kinetikus családrajza</i>	33
4. rajz: <i>A vizsgált gyerek anya gyerek rajza</i>	33
5. rajz: <i>A vizsgált gyerek elvarázsolt családrajza</i>	34
6. rajz: <i>A kontrol gyerek hagyományos családrajza</i>	46
7. rajz: <i>A kontrol gyerek állatcsaládrajza</i>	47
8. rajz: <i>A kontrol gyerek kinetikus családrajza</i>	47
9. rajz: <i>A kontrol gyerek anya gyerek rajza</i>	48
10. rajz: <i>A kontrol gyerek elvarázsolt családrajza</i>	48